ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1997 йил, 21 март, № 12 (3397)

Қирларнинг тўшида эриётир қор,
Термулиб қор каби эрийдир кўзим.

Ҳоримай, соғ-омон келдингми, баҳор,
Келдингми, қадами қутлуғ, Наврўзим!

ОЛАМГА ШОДЛИКЛАР СОҒИНАР КЎНГИЛ

Бу манзилни Жейрон деб аташади.

Жайронлар бу масканда бир вақтлар эмин-эркин кезиб юришган. Ҳозир улар буткул оёқ узиб кетишмаган бўлса-да, ҳар ҳолда камдан-кам кўринади. Жониворлар энди чўлнинг ичкариси — одам оёғи етмас манзилларни макон тутишган.

Жейронлик болакайлар эса кийикларни Наврўзни соғингандек соғинишади... Байрам арафасида ҳам бир гала кийик болаларини эргаштириб, янги каналдан сув ичгани келди. Фақат сув ичгани эмас, эҳтимол табиий туйғуси билан қадим манзилларини қўмсаб келгандир. Балки Наврўзи олам боис одамлар қалбида жўш урган меҳр дарёси уларнинг-да ҳайратига ҳайрат қўшгандир.

Бугун бу манзилда зўр издиҳом.

Кенгликлар бағри балким Амир Темур замонасидан буён бу қадар улуғ завқиёбни кўрмагандир. Қир-адирларни энди-энди қоплаб келаётган кўм-кўк майсалар ҳали пойингизга яшил гиламдек тўшалиб улгурмаган бўлсада, кўклам эпкинлари баҳри-дилингизни очиб юборади.

Сайилгоҳнинг бош қўрғони узра озод Ватан байроғи ҳилпираб турибди. Бу ерга вилоятнинг барча туманларидан фақат чавандозу полвонларгина эмас, ишбошию элбошилар, қадим юртнинг табаррук отахонлари ҳам ташриф буюришган. Улар орасида қўшни туркман элидан, Сурхон воҳасидан, Жайҳун дарё ёқалаб Чоржўйу Хоразмдан келишган меҳмонларни, санъаткорларни, уста полвонлар, кўпкари ишқибозларини ҳам кўриш мумкин. Нишонликларку, мезбон: қирлик бағрида бир-биридан гўзал ўтовлар тикиб, Наврўз дастурхонларини тансиқ неъматлар, кўк сомсаю сумалаклар билан безаган, узоқ-яқиндан келган меҳмонларни сийлаб, ҳурматини жойига қўйиб, раҳмат олган ҳам ўшалар.

Наврўз кексаю ёш — ҳамманинг соғинч билан кутилган азиз байрами. Шу боис сайилгоҳнинг у қирлик бағридан бошланиб, бу қирлик тўшигача ва ундан нари — Толимаржон сув омборининг Жайҳун суви мавжланиб ётган соҳилларигача чўзилган бутун ҳудудини қадамба-қадам кезиб чиқсангиз кўзингиз яшнайди. Элимизнинг не-не ардоқли удумлари, гўзал қадриятлари, анъаналари, турфа хил расм-русумларини ажиб бир ифтихор ила кўз-кўзлаётган халойиққа дуч келасиз.

Чанқовуз чалган момолару от кишнатган боболар. Келинчакларини Наврўз шодиёнасига бошлаб чиққан оналару улар ортидан эргашган жамалаксоч қизалоқлар...

Тойчоғини елдай учириб катта майдондаги уста чавандозлар ортидан басма-бас келаётган ўсмир йигитчалар. Улар ортидан ғурур билан боқиб турган жўмард оталар...

Наврўз — эзгу туйғуларни дарёдай тоширган байрам. Элга шодлик, хуррамлик тухфа этган байрам.

Минг йиллардан бери ўз қадр-қимматини сақлаб келаётган бу байрамни элимиз шу қадар меҳри жўшиб нишонлаши, ундан шу қадар мислсиз бир завқ-шавқ туйиши ҳар қандай одамни ҳам чексиз ҳайратларга чулғайди. Бу қадар улуғ издиҳом, бу қадар улуғ қувончнинг боиси недалигини ўйлаб қоласиз. Энг аввало, бу — озод элнинг байрами. Наврўзда ҳамма тенг. Демакким, Наврўз тенглик байрами. Ўз юртида ўз она тилида ҳеч кимдан ҳайиқмай сўзлай олиш бахтига муяссар бўлган — орзулари қанот ёза бошлаган элнинг байрами. Минг йиллик удумларини шўро замонининг бало-қазоларидан омон сақлаб ўта олган, минг чекинсада ўзлигини бой бермаган элнинг соғинчларга йўғрилган байрами.

Жейрон, Оловуддин қирликлари бағридаги Наврўз шодиёнасини Нишон тумани ҳокими Ҳайит Жониев очди. Қашқадарё вилояти ҳокими Озод Пармонов улуғ айём қатнашчиларини муборакбод этар экан, дил сўзларини шундай изҳор қилди:

— Эрта кўкламда — она табиатнинг уйғониш фаслида Наврўзи оламни нишонлаш аждодларимизнинг энг қадимги эъзозли удумларидан биридир. Бу йилги Наврўзимизни Нуристон деб аталган янги шаҳар қўрғонларига туташ кенгликларда ўтказаётганимиз бежиз эмас. Бу жойда озод Ватанимиз қудратига қудрат қўшадиган мамлакатда энг йирик Толимаржон нурхонаси қад ростламоқда. Мустақиллигимиз рамзига айланадиган бу муҳташам иншоот ишлаб чиқариш қувватларини янада ошириш, янги корхоналар қуриш учун беқиёс имкониятлар очади, халқимиз фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади.

Бугунги шодиёнамизда дили дилимизга, ери еримизга туташ, бир дарёдан сув ичиб, бир даврада иззат-икром билан сийланадиган туркман биродарларимиз ҳам иштирок этишмоқда. Уларга хуш келибсиз, Наврўз айёмингиз муборак бўлсин азиз биродарлар, деймиз.

Юртбошимиз Ислом Каримов барчамизни истиқлол неъматларини кўз қорачиғидек асрашга, асл деҳқон, асл тадбиркор, чинакам ҳалол одамларни қадрлашга, уларга кенг йўл очишга даъват этаётир. Биз ҳамма жойда шундай маънавий муҳитни, ҳаёт тарзини қарор топтира олсаккина элимиз тўқ, халқимиз фаровон, мамлакатимиз қудратли бўлади. Наврўзи олам сингари улуғ айёмлар ҳам бизни бу ҳақиқатни чуқур англашга, қадим ота-боболаримиз сингари эл манфаатларини муқаддас билишга зиммадор этади.

Шундан сўнг улкан сайилгоҳга тўпланган эл-улусни Наврўз айёми билан Ўзбекистон халқ шоири, мамлакат Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Орипов қутлади.

— Халқимиз юзидаги хушбахтликни кўриб ифтихор қиламан, — деди ардоқли адибимиз. — Бу безовта жаҳон, ниҳоят, XX аср охирида сизу бизга худди Амир Темур замонасида бўлгани сингари ҳавас-ла боқиб турганга ўхшайди. Бу менинг ватанимиз озодлиги боис кўнглимдан кечаётган ўйлар. Энди биз, азиз дўстлар, бу хушбахтликнинг умрбоқийлиги ҳақида ҳам ўйлашимиз керак. Бахт ҳеч қачон осмондан тушмайди. Ҳеч қачон биров-бировни бахтли ҳам қилмайди. Бахтини, дастурхони тўкинлигини ҳар бир инсон ўз қўли билан яратади. Интилиб, курашиб, риёзат чекиб яратади. Бундай бахт тотли ва завқли бўлади. Мен ҳаммангизга шундай бахт ҳамиша ёр бўлишини тилайман.

Абдулла ака завқ-шавққа тўлиб ўзининг баҳор ва ҳаёт фалсафаси тараннум этилган шеърларидан ўқиди. Наврўз шодиёнаси қизигандан қизиб борди. Сайилгоҳнинг бош саҳнасида элнинг довруқли санъаткорларидан тортиб, дўмбрасини сайратган халқ бахшиларигача, уста лапарчилардан тортиб қизиқчию дорбозларгача ҳамма-ҳамма ўз ҳунарини намойиш этди. Даврада ёш спортчилар ўрнини полвонлар эгаллашди. Бирин-кетин эълон қилинаётган совринларга талабгор бўлиб, олтинсойлик Холтўра полвон, косонлик Бахтиёр полвон, нишонлик Шерали полвонлар савлат тўкиб келишди. Совринларга қўчқору ҳўкиз дейсизми, тойу туя дейсизми, телевизору холодилникми — бирин-кетин қўйилиб бораверади...

Кўп ўтмай даврани кўпкари усталари, чавандозларнинг урҳоси тутиб кетди. Қиш бўйи асов тулпорларини «сиз»лаб боққан, ёвқур ота-боболарнинг ҳалоллигу тантилигини ўзига мерос деб билган не-не ўсмир йигитлар биринчи бор даврага от солдилар.

Эҳ-ҳе, нимасини айтасиз. Назаримда, шу бетакрор лаҳзаларда ўзбек ўзининг асл қиёфаси, асл табиатини тўлиқ намоён этгандек бўлди. Қир-адирлар узра полвонлар кураши, чавандозлар беллашуви, Наврўз базми кечга қадар давом этди.

Бу озод юртнинг Наврўзи бошланган, улуғ келажакка орзуманд элнинг кўнгли қуёшдек ёришган қутлуғ кун эди.

Бугун она Ўзбекистон пойтахтидан тортиб, унинг энг чекка қишлоқларига қадар оламга шодликлар соғинган улуғ айёмнинг хуш саболари эсаётир.

Мурод АБДУЛЛАЕВ

РИЗҚ-РЎЗ ЭШИГИ

Бундан тўрт-беш йил олдин ҳамқишлоқларим кўнглига қўл солиб, улардан Истиқлол шарофати ва тақдирига муносабатларини сўрагандим. Ҳамманинг гапи бир ердан чиқди: «Мустақиллик бизга Ер берди! Эрк берди! Мана шу икки неъмати билангина ҳукумат бизни қиёматлик қарздор қилиб қўйди», деганди улар.

Миннатдор деҳқон ўзининг бор кучию некбин ғайрати билан, рамақижон бўлиб қолган техника воситаларию ҳали мағзини чақишга улгурмаган янгича тартиб-қоидаларга таяниб тўрт-беш қовун пишиғини ўтказди.

Шахсий томорқа учун ажратиб берилган 650 минг гектар майдоннинг ҳар қарич тупроғини минг бора киприкда элаб, кафтида силаб етиштирилган ҳосил биргина ўтган йилнинг ўзида умумреспублика миқёсидаги картошка ва сабзавот ҳажмининг 69 фоизи, гўштнинг 80 фоизидан кўпроғи, сутнинг салкам 90 фоизини ташкил этди. Қишлоқларимизда мавжуд 20 минг деҳқон хўжалиги хўжалик юритишнинг турли шаклларида ҳаёт кечирмоқда. Бироқ деҳқонларнинг ҳали ишлари тўла ўнгланиб кетганича йўқ... Бу ҳолатда тубдан бурилиш ясаш мақсадида шу йилнинг январ ойида Вазирлар Маҳкамасида бўлиб ўтган қишлоқ хўжалик ходимлари билан учрашув қишлоқда тўпланиб қолган муаммоларни кескин очиб ташлади. Уларни тезда ҳал этиш масаласи кун тартибига қўйилди. Учрашувда билдирилган таклиф ва мулоҳазалар асосида ҳукуматимиз деҳқончиликка оид қарорлар қабул қилди. Куни кеча эса Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларини давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш ҳамда мамлакатни озиқ-овқат билан таъминлашда уларнинг ролини кучайтириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги фармони эълон қилинди.

Изчил олиб борилаётган тадбирлар ва қабул қилинган ҳужжатлар шўроларнинг «жамоалаштириш» сиёсати болғаси билан бир қолипга уриб-тиқилган деҳқонлар фаолиятига чинакам эрк бераётир. Энди ким ишнинг кўзини билса, марҳамат, дидига мос хўжаликни қўлига олсин. Кимда-ким томорқасини барака булоғига айлантира олган бўлса, марҳамат, унга бошқалардан ўн-ўн беш таноб ортиқ ер армуғон! Сара уруғликка, ўғитга, техникага ва ё кундалик турмуши учун маблағга зориққанлар эса олинажак ҳосили қимматининг 90 фоизгача қисми миқдорида бўнак олишлари мумкин. Кетмонини ойдек ярақлатганлар, киссасида пули жарақлаганлар учун ярақ-юруқ ихчам тракторлар бозори очиқ! Энди деҳқонларнинг ўз уюшмаси бор. Унга давлатимиз ажратган 500 миллион сўм хамиртуруш бўлади. Бу жамғарма қоқинган деҳқонларни қўллайдиган, йиқилганларни суяйдиган таянч бўлади, деб умид қиламиз.

Энди деҳқонлар фаолиятига бош суқиб, уларга ўз ҳукмини ўтказувчи тўрачилик илдиз-илдизи билан юлиб ташланади. Ҳаммадан ҳам муҳими, «элга ризқ-рўз эшигини очувчилар» (Алишер Навоий)ни бундан бу ёғига ҳам давлат қўллаб-қувватлайди. Бободеҳқон сиёсат сотишни суймайдиган, лекин олиб борилаётган сиёсат ҳароратини жуда теран туядиган халқ!

М. МУРОДОВА

Шеърий лаҳза

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА,
Ўзбекистон халқ шоири

ТИРИК ҚЎНҒИРОҚЛАР

Ҳаво истаб тишга чиқмиш бор жонзод,
Бор ҳаво-ю, бор наво наврўздадир.

Ҳайрон бўлма, жаннат иси қайдан деб,
Жаннат иси онанг кийган бўздадир.

Тузук излаб тўрт тарафга улоқма
Асл тузук бобонг тузган туздадир.

Кетган отанг, онанг қайтиб келибди,
Синчков қара, улар ўғил-қиздадир.

Фасли наврўз ҳар дил қайта кўкласин,
Ҳар дил айтсин «маним кўнглим сиздадир».

Умр нима — ёниб битар аланга,
Маним умрим — ёниб борар сўздадир.

Комил дўст, баҳойинг баланд, адл бўл,
Не истасанг ўзингдадир, ўздадир.

Биз ўлмасдан Дунё — ўлмайди, демак
Тирик қўнғироқлар Ўзимиздадир.

Ҳаво истаб тишга чиқмиш бор жонзот...

МАРҲАБО, КИНОФЕСТИВАЛ!

Баҳор нафақат табиатнинг, борлиқнинг уйғониши, балки ижоднинг, инсон қалбидаги орзу-ҳавасларнинг, ҳис-туйғуларнинг, яратиш ишқининг ҳам уйғонишидир. У яна байрамлар, катта-катта тадбиру маросимлар фаслидир. Бу йил бир-бирига уланиб кетаётган гўзал байрамларнинг яна бири май ойида ўтадиган навбатдаги халқаро Тошкент кинофестивалидир. Халқимиз анчадан буён халқаро кинофестивални соғиниб қолган эди.

22 майдан 29 майга қадар пойтахтимизда ўтадиган бу анжуманга Озарбойжон, Арманистон, Грузия, Афғонистон, Бангладеш, Исроил, Ҳиндистон, Индонезия, Эрон, Хитой, Корея, Малайзия, Покистон, Россия, Сурия, Таиланд, Туркия, Филиппин, Монголия каби мамлакатларнинг кино санъаткорлари таклиф этилган. Ахборот учун намойиш этиладиган филмлар кўригида эса 30 дан ортиқ мамлакат вакиллари қатнашадилар. Улар орасида Австралия, Бразилия, Белоруссия, Англия, Германия, Канада, Полша, АҚШ, Украина, Латвия, Литва каби мамлакатлар бор.

Шунингдек, фестивалда кўпгина халқаро ташкилотлар ҳам қатнашадилар. Фестивал ғолиблари учун «Олтин Ҳумо», «Олтин арча», «Олтин лола», «Хўжа Насриддин», «Кумуш Ҳумо» деб номланган 5 та мукофот таъсис этилган. Бундан ташқари, фестивал ҳомийлари ташкил этган бошқа мукофотлар ҳам алоҳида эътиборга сазовор бўлган филмларнинг ижодкорларига тақдим этилади.

XALQARO KINOFESTIVALI TOSHKENT-97 INTERNATIONAL FILM FESTIVAL

Фестивал ҳайъатини машҳур ёзувчи ва драматург Чингиз Айтматов бошқаради. Ҳайъатда кўпгина мамлакатларнинг йирик киномутахассислари қатнашадилар.

Тошкент кинофестивалининг тантанали очилиш маросими Халқлар дўстлиги саройида ўтади. Конкурсга тақдим этилган филмлар Киночилар уйининг катта залида кўрсатилади. Фестивалда бундан ташқари ўзбек киносининг асосчилари бўлган Наби Ғаниев ва Худойберди Девоновлар яратган филмлар намойиши ҳам кўзда тутилган.

Бу катта анжуманнинг маданий дастури ниҳоятда бой бўлиши кутилмоқда. Меҳмонлар ва фестивал қатнашчилари пойтахтимиз, Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарлари билан танишиш имкониятига эга бўладилар.

Тошкент фестивалини матбуотда ёритиш билан банд бўлган журналистлар учун Матбуот маркази ташкил этилди. Фестивал кунларида ҳар куни уч тилда (ўзбек, рус, инглиз) Ахборотнома чиқади, шунингдек, томошабинлар учун уч тилда «Кинофестивал йўлдоши» журналининг тўртта сони чиқарилади.

Хуллас, орзиқиб кутилаётган XII Халқаро Тошкент кинофестивалини ҳар томонлама мазмунли ва мароқли ўтказиш учун барча тадбирлар ишлаб чиқилмоқда.

18 март куни республика Киночилар уйида бўлиб ўтган матбуот конференциясида фестивал ташкилотчилари бу ҳақда журналистларга ахборот бердилар. Уни фестивал Матбуот маркази раҳбари, «Халқ сўзи» газетаси бош муҳаррири Аббос Усмонов олиб борди. Шунингдек, фестивал бош директори, «Ўзбеккино» давлат акционерлик компанияси раиси Темурмалик Юнусов, бош директор ўринбосари Шуҳрат Аббосов журналистларнинг саволларига жавоб бердилар.

ТЎНКАРИЛГАН ДАРАХТ

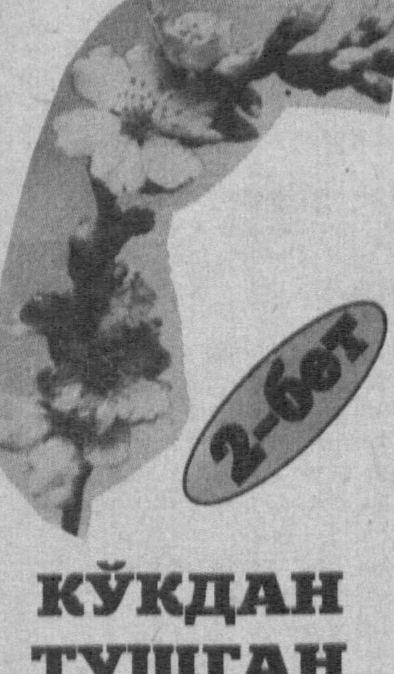

2-бет

КЎКДАН ТУШГАН ОТ

3-бет

ЭРКИН МАТБУОТ КАФОЛАТИ

Фуқаролари қонунларга оғишмай итоат этадиган давлат дунёда энг қудратли давлатдир, деган экан қадимда ўтган донишмандлардан бири. Инсоният тараққиёт мобайнида жамият бўлиб яшашнинг адолатли шаклини топиш борасида турли хил тизимларни ўз бошидан кечирди. Тўпланган тажрибалар асримизга келиб ўзининг самарасини берди. Адолатли кишилик жамияти тизими сифатида тан олинган демократия — фуқаролар эрки ва тенг ҳуқуқли бўлишига кафолат бериши билан юксак тараққиётнинг намунаси, дея эътироф этилди. Ёш мустақил республикамизда амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий ислоҳотлар замирида ана шу қадриятни қарор топтиришга қаратилган барча хатти-ҳаракатлар изчиллик ҳамда ошкоралик билан давом этаётгани жамиятимизнинг энг илғор тараққийпарвар йўлни танлаганидан далолатдир.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида қизғин муҳокама этилган «Журналистнинг касбига доир фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида» ҳамда «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида»ги қонунлар лойиҳалари журналистлар фаолиятини ҳар жиҳатдан ҳимоя қилишни ва бу касб эгаларига кенг имкониятлар очиб беришни кўзда тутади. Лойиҳаларнинг матбуотда эълон қилингани газеталар, радио, телевидениеда, учрашув ва суҳбатларда ошкора муҳокама этишга имконият яратди. Олий Мажлисда бўлиб ўтган «Қонун ва оммавий ахборот воситалари» мавзуидаги илмий-амалий анжуманда Олий Мажлис қўмиталари раислари, депутатлар, вазирликлар раҳбарлари, матбуот ташкилотлари, телевидение ва радио бошлиқлари, чет эл элчихоналари вакиллари, ҳуқуқшунос олимлар, журналистлар иштирок этишди. Олий Мажлис Матбуот ва ахборот қўмитаси раиси У. Ҳошимов ўз маърузасида лойиҳаларни ишлаб чиқиш жараёнида депутатлар ва мутахассислар амал қилишган ҳуқуқий меъёрлар, тушган таклиф ва мулоҳазалар, қонун лойиҳалари устидаги ишларнинг бориши ҳақида батафсил гапирди.

Инсон ҳуқуқлари бўйича Миллий марказ раиси А. Саидов, оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий фондининг раиси Х. Дўстмуҳаммад, «Тафаккур» журналининг бош муҳаррири Э. Аъзамов ва музокарада сўзга чиққан бошқа фаоллар қонунлар лойиҳалари юзасидан аниқ таклиф ва мулоҳазаларни билдиришди.

«Ватан» газетасининг бош муҳаррири Ҳ. Олимжонов ва «Ташкентская правда» газетасининг бош муҳаррири А. Хўжаев ушбу қонунларнинг лойиҳалари, шунингдек, матбуот олдига қўйилаётган талаблар, бу жабҳанинг ривожига тўсиқ бўлаётган айрим муаммолар тўғрисида ҳам фикр юритдилар.

Анжуман якунида билдирилган таклиф ва мулоҳазаларни ўрганиб чиқиш ва уларни умумлаштирган ҳолда лойиҳаларнинг тугал вариантига киритиш учун ишчи гуруҳи тузилди.

ОХУН

5-бет

Орадан етти йил ўтиб...

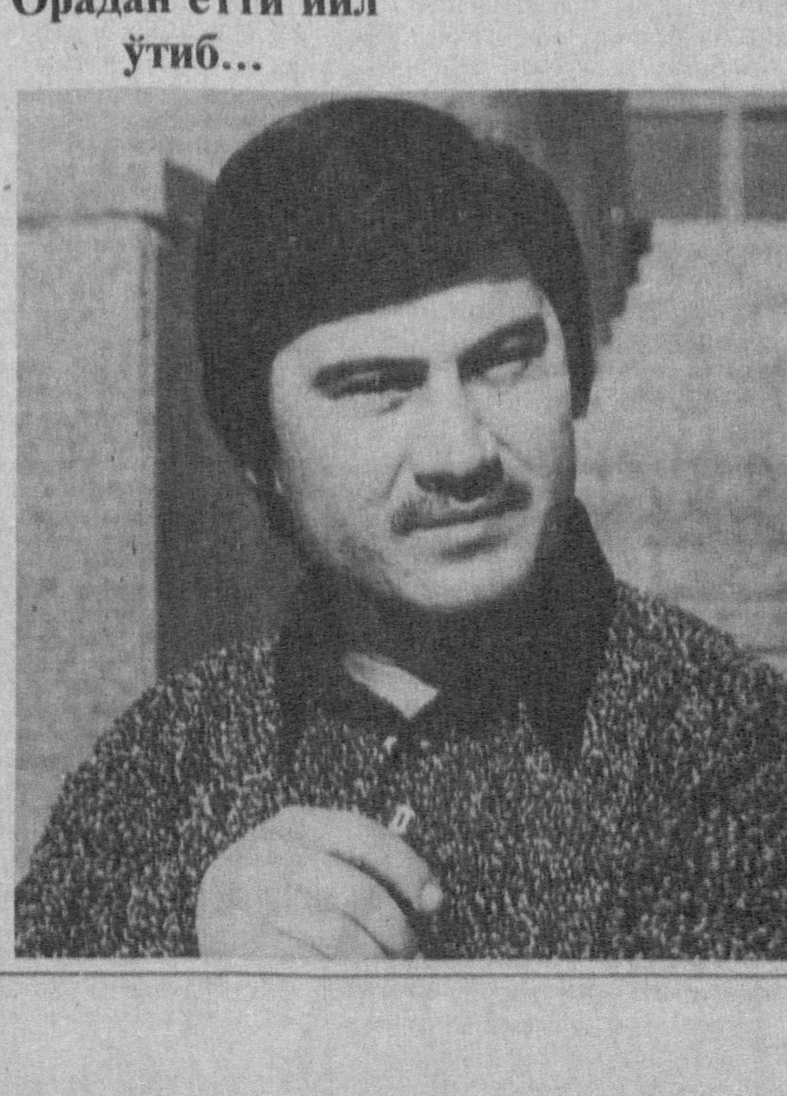

Тўнкарилган дарахт

Дадахон НУРИЙ

- Ўрикда нима айб?
- Боғ кўрмаган одамлар.
- Қарор ва беқарорлик

Гапни бундан ўн икки йил муқаддам «Ёшлик» журналида чоп этилган, кўпгина газеталар кўчириб босган «Шаҳар ўртасидаги бир туп оқ ўрик» мақоласидан бошламоқчиман.

Ўқувчилар эслашса керак, унда кўтарилган мавзу Тошкентнинг дендрологик қиёфасини бутунлай ўзгартириб, Россиянинг шимолий минтақалари билан баробарлаштириб қўйган кимсаларнинг бир оз оромини бузганди. Улар минбарлардан туриб бизнинг табиий шарт-шароит, миллий анъаналарни ҳисобга олмаган ҳолда умумиттифоқ учун ягона йўл-йўриқ борлигини айтишар, майда «маҳаллийчилик»ка йўл қўймасликка ундашар, қолаверса шаҳарда етиштирилган ҳосил «заҳарли» бўлиши ҳақида бир-биридан ваҳимали гаплар тарқатишарди. «Манзарачи» олимлардан бири «Маҳалла кўчалари учун ҳосилсиз-декоратив ток кўчати етиштирганмиз, марҳамат, олиб ўтказишсин» дея матбуот орқали «илмий» йўл-йўриқ билан чиқди. Ҳатто болалар мевани узаман деб дарахтдан йиқилиб, мажруҳ бўлиб қолишлари мумкин, уларни экдирмаслик керак, деб ёзишдан ҳам тойишмади.

Хайрият, шу заминда илдиз отган, шу замон саховатини яхши тушунадиган жонкуяр олим, адиб, мутахассисларимиз бор экан, азалдан боғ шаҳар бўлиб, таърифи кетган, бир пайтлар номи «Мингўрик» деб аталган Тошкентнинг асл табиат манзарасини тиклашга қарши турганларнинг фикри пуч, асоссизлигини исботлаб беришди. Бу хайрли иш юзасидан республика ҳукумати ҳамда Тошкент шаҳар ижроқўмининг махсус қарорлари чиқди. Унутилаёзган «Шаҳримизни боғ-роғларга айлантирамиз!» деган шиорлар яна кўзга ташлана бошлади.

Худди шу шиор остида Навоий шоҳкўчасининг кунчиқар томонида бир неча чақиримга чўзилган ўрикзор — катта боғкўча яратилди. Уни барпо этишда пойтахтнинг ҳамма туманларидан кекса-ю ёш, талаба-ю мактаб ўқувчилари иштирок этдилар.

Шаҳарнинг Коҳота маҳалласида истиқомат қилувчи икки қария—Ваҳоб ота Маҳкамов, Муқим ота Нормуҳамедовлар ўз ташаббуслари билан «Мингўрик» боғи яратдилар.

Тошкент шаҳар ижроқўми раҳбарлари ҳам томошабин бўлиб туришмади: республика газеталари таҳририяти жойлашган бино олдида «ўз» боғларини яратиб бердилар.

Орадан кўп ўтмай ниҳоллар бўй чўзиб, чаппар урган гулларга чўлғанди-ю бутун борлиққа таровaт бахш этди, тошкентликлар юрагида ҳузурбахш энтикиш уйғотди.

Шаҳар маҳаллаларида, кўп қаватли бинолар атрофидаги «яшил майдонлар»да мевазорлар, боғкўчалар пайдо бўла бошлади.

Бироқ, озгина вақт ўтиб, замона зайли билан деганларидай, қўлида халачўп тутганларнинг шашти пасайди. Бу хайрли ишнинг карвонбошиси — Тошкент шаҳар ободонлаштириш Бош бошқармасидаги мутасаддилар «ниқтов» хумори тутибми, лоҳасланиб, ўзларини ҳар томонга ташлай бошладилар. Тисарилиш, бошланди.

Бош бошқарма деганимиз шаҳарнинг энг катта рўзғорини тебратиб турадиган обрўли ташкилот. У ерда бир неча ўн минг (!) кўкаламзорлаштириш мутахассислари, боғбонлар, ишчилар, муҳандислар фаолият кўрсатишлари ҳақида бир пайтлар ёзганмиз.

Очиғини айтадиган бўлсак, бу бошқармага боғ яратиб, мевали кўчатлар ўтқазишдан ҳеч қандай молиявий фойда йўқ. Мева ниҳолларидан тушадиган тийин қайда-ю манзарали дарахтлардан келадиган жарақ-жарақ сўмлар қаерда! Унинг устига мевали дарахтни ўтқаздингми, қараб туриш, жон койитиб озгина тер тўкиш керак бўлади. Манзаралини эса кечаси-кундузи, ёз-қишнинг чилласида ҳам гупиллатиб ўтқазиб кетса бўлаверади, қурғурнинг илдизи тупроққа тегса бас.

* * *

Оҳангаронлик Ватан Уруши қатнашчиси, кекса отахоннинг вилоят газетасида босилган хатини тез-тез эслаб тураман. У киши ўз боғидан Тошкент шаҳри учун бир неча юз туп ўрик ниҳоллари совға қилиш нияти борлигини билдирган ва шундай жумлаларни ёзганди: «Мен фронтдалигимда хотиним, икки фарзандим урушнинг охирги икки йиллик қаҳатчилигини ҳам қийналмай ўтказишган. Ҳовлимиздаги тўрт туп ўрикдан қуритиб олинадиган бир неча қоп туршак уларни очлик балосидан сақлаган!.

Бундай сабоқ бўладиган мисолларни мамлакатимиздаги ҳар бир шаҳар, ҳар бир қишлоқдан кўплаб келтириш мумкин. Мободо, ҳозиргидек бурни остидан нарини кўра билмайдиган «уддабуро»лар ўрикларни «томошабоп» дарахтларга алмаштириб юборишганда, кўпчиликнинг аҳволи не кечарди, ўшанда!

Очиғини айтавериш керак: танбаллик тайёрига мазахўраклик иллатини жуда осонлик билан вужудимизга сингдириб олган эканмиз. Бозорда бир кило туршак 400-450 сўм, узум 750 сўм, олма юз сўмдан ошиб бораётган экан, бунда ўзимизнинг ҳам айбимиз бор. Кўр-кўрона боғларни пайҳон этиб, ризқ-рўз деган тушунчанинг уволидан қўрқмай қилинган нонтепкиликнинг оқибати бу!

Чилонзорнинг серҳосил мевазорларини текислаб «Черёмушка» қуришга киришилган пайтларда, шоирларимиз унга бағишлаб шеърлар ёздилар, газеталар «ҳайратомуз» мақолалар чоп этдилар.

Ўша пайтда боғларга нисбатан қилинаётган бу «қатағон»ни ўз кўзи билан кўрган, адиб Л. Волинский «Новий мир» журнали саҳифалари орқали «Москва «Черёмушка»сига тақлид қилиб қурилаётган бу шаҳарча Нон шаҳри — Тошкентнинг азалий боғларини йўқ қилишга олиб келадиган, оқлаб бўлмас хатоликнинг дебочасидир» дея огоҳлантирганди.

Шунда айрим ҳамюртларимиз ёзувчидан ўпкаланишган, ҳатто унга «фактларни нотўғри талқин қилишда» айбловчи очиқ хатлар ёзишганди. Аммо, адиб ҳақ бўлиб чиқди. Орадан кўп ўтмай бузиш навбати Чўпонота, сўнг Чорсу атрофидаги Оқтепа боғларига келди ва давом этаверди. Юнусободгача етиб борди.

Халқимизда ўтган ишга саловат, бўлар иш бўлди, деган нақл бор. Тўғри, шаҳар кенгайган бўлса одамлар учун, шу юрт фуқароларини уй-жой билан таъминлаш учун кенгайтирилгани ҳам рост. Лекин азалий боғлар қиёфасини бутунлай замин юзидан «сидириб» ташлаб, унинг ўрнига узоқ шимолда ўсадиган минг-минглаб бегона дарахтларни экиб юбориш ақлданми! Юнусободни иккига бўлиб кесиб ўтган катта шоҳкўча оралиғида ўн чақиримга чўзилган сунъий «тайга»ни эслатувчи қарағайзор барпо этиш қайси калладан чиққан ғоя? Ахир бу ерлар яқиндагина шаҳар бозорларини ўз неъматлари билан тўлдириб, ортганини Масковy Ленинградгача юбориб турган миришкор деҳқонларнинг серҳосил боғ-роғлари эди-ку!

— Ҳар донаси нақ чойнакдай келадиган ҳосилга бурканиб ётган нокзорларни бузишаётганда, кўзларимдан тирқираб ёш чиқиб кетган, — дея ҳикоя қилади Тошкент туманидаги М. Фозилов номли жамоа хўжалигининг тадбиркор раҳбари, республика Олий Мажлиси депутати Сиддиқжон ака Муҳаммаджонов, — тўғри обкомга бориб, мусулмонлар, нима қиляпсизлар, энди у нокзорларни юз йилда ҳам тиклаб бўлмайди, деганимда, аввал қаттиқ танбеҳ беришган. Сўнг, кўнглимни кўтаргандай, тикланади, янги маданий шаҳар боғлари бўлиб тикланади, озгина сабр қилинг, дейишган.

Ҳа, «тикланди». Ўша ширин-шакар қовун-тарвузлар етиштириладиган полиз далалари, нокзору олмазор, шираси тилни ёрадиган узумзорлар ўрнига гладечия, акас, каштан, боярина яна қанчадан-қанча номларига тил айланмайдиган дарахтлар экиб «маданий боғ» тикланди.

Бу палағда сиёсатнинг зўри билан қандайдир мақсадларни кўзлаб қилинган бўлса, қилингандир. Бироқ, ҳозирдачи...

Кампаниявозлик совет тузумининг катта-кичик ҳар бир соҳага кириб борган бозори чаққон русумларидан бири эди. Ҳеч ким оғиз очиб шак келтиролмайдиган бу сиёсий хуруждан ободонлаштириш идоралари раҳбарлари ҳам фойдаланиб турардилар.

Дастлаб чинор экиш «кампания»сига зўр берилди. Бу дарахт «умри боқий» бўлгани билан ташвишнинг ғирт уяси экан — фаррошлар йил-ўн икки ой давомида «ёғилиб» турадиган баргларини супуриб, машиналар шаҳар ташқарисига ташиб улгуролмай қолдилар. Кейин, акация экиш авж олдирилганди, ширанинг кони бўлиб чиқди... Бақатеракка навбат келди. Бу занғарнинг учиб юрувчи, хира пашшадай ўнг келган одамга ёпишаверадиган пипилдириқлари шаҳарни мўр-малахдай босиб кетди, одамларни безор қилди, болаларнинг оғиз-бурун-қулоғига кириб, касалликка чалинтирди, ҳатто, шуни оммавий экишга кўрсатма берганларнинг кабинетларида ҳам изғий бошлади... Сўнг манзарали дарахтлар «подноси» сафора деб эълон қилинди, у ҳам гулга кирди-ю кампаниячиларни доғда қолдирди — кўчалар олтингугурт мисол сап-сариқ қипиқ кўрпаси билан қопланадиган бўлди, одамлар бу дарахтнинг ўзи тугул, соясига яқинлашишдан юрак олдириб қўйдилар. Ундан кейин навбат «берёза, каштанга келди... Бу бир неча йил олдинги гаплар.

Шу кеча-кундузда ободонлаштириш раҳбарияти умумий кампания эълон қилган чоғи, юқорида «хусусиятлари» таърифлаб ўтилган ҳамма дарахтларни оммавий суратда, ўнг келган жойга ўтқазиш ишлари авж олдириб юборилди. Ҳатто, бир пайтлар мана шунча боғ яратдик дея ҳисоботга киритилган боғлар ўрнини ҳам манзаралиларга тўлдириб бўлдилар. Ўн икки йил давомида экиб, кўкартирилган, кўзга ташланиб қолган мева дарахтлари сийраклашиб бормоқда.

Кечагина юқорида эслатиб ўтганимиз Юнусобод туманининг учинчи даҳасида қад кўтарган янги шаҳар болалар клиник касалхонаси олдидаги боғни «текислаб» ўрнига юзлаб акация кўчатларини кетмон дастасидай «териб» кетишибди.

Шу ерга келиб туташувчи учта катта кўчанинг ўртасидаги «яшил майдон»га, йўлакларнинг қирғоғига кўз ташлаган киши бир неча қаторли, узоқларга чўзилиб кетган акациязорни кўриши мумкин. Назаримизда «ободончилар»га булар камлик қилган шекилли.

Дарвоқе, шу кунларда шаҳарда мевали дарахтлар ўсишига шубҳа уйғотувчи гаплар яна қулоққа чалиниб қолмоқда. «Ана, ўша тантана билан яратилган боғлар қай аҳволда ётибди! Болалар синдириб юборган!», дегувчилар ҳам бор.

Аввало, қайтариб айтамиз, шаҳарда боғ яратиб бўладими деб гумонсирашга ҳеч қандай асос йўқ. Бу аллақачон қатор хорижий мамлакатлар — Германия, Полша, Руминия, Болгария тажрибалари орқали синовдан ўтган соҳа.

Телевизорда анча «ғуборли» шаҳар ҳисобланган Лондон кўчаларидаги олма дарахтларининг баҳор ойлари гулга кирган манзараси ҳақида 20 минутли ҳужжатли филм намойиш этилганини кўпчилик эсласа керак... Сайёҳ ҳамюртларимиз қарийб бир миллионга яқин машиналар ҳаракат қилувчи Мадрид шаҳар кўчаларидаги мандаринзорларни кўрганлари ҳақида ҳайратланиб ҳикоя қилишади... Қурия республикасида шаҳар миришкорлари деразалар раҳига, ялангликларга, йўлаклар бўйига ҳатто деворлар устига териб чиқилган сопол тувакларда, ёғоч яшикларда турли сабзавот, резавор экинлари, мева-чевалар етиштириб, ҳавас қилгудай ҳосил олишаётганини гувоҳи бўлганлар ҳам анчагина.

Бир пайтлар шаҳарда барпо этилган боғлар, боғкўчаларнинг шу кундаги аҳволи, қаровсизлигининг ҳам ўз сабаблари бор. Жумладан Навоий шоҳкўчаси бўйидаги ўрикзорнинг ҳозирги манзарасини кўриб, вужудингизда оғриқ туясиз. Чунки уч йилчадан бери шу катта боғкўчада турли хусусий фирмаларнинг ажабтовур расталари қурилмоқда. Бетон плиталар, ғишт уюмлари, қурилиш ашқол-дашқоллари худди шу дарахтзор ичига, ҳатто устига туширилади. Шундан уларнинг кўпи синиб, қуриди, айримлари кесилиб, ўрнига манзарали дарахт экилди.

Яна шуни ҳам айтиб ўтиш кераккки, Тошкент шаҳар табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси деган идора бор (Камина бир пайтлар шу ерда хизмат қилдган). Пойтахтнинг бирон бурчагидаги манзарали дарахтга «тиғ» тегизиб кўринг, шу заҳоти қўмитанинг қулоғи динг ходимлари етиб келишади, катта жарима солишади.

Мевали боғни булдозер билан суриб, ўт қўйинг, улар парвою палак! Шу ерда ҳақли савол туғилади: нима сабабдан мевали дарахтни кесган, қўпорганлар жазосиз қолади, жарима ҳам солинмайди? Бу дарахтнинг «айби» — бизга ризқ-рўз ато этганими?!

Коҳота маҳаллали Ваҳоб ота, Муқим оталардан икковларининг жойлари жаннатда бўлсин! (ёдгорлик бўлиб қолган «Мингўрик» боғи ҳам айнан ҳозир мўлкўл ҳосил берадиган пайтга келиб, қаровсиз аҳволда ётибди. Ҳатто ўрикзорнинг қоқ ўртасига, дарахтларни кесиб, пайҳонлаб кимлардир учта темир гараж ўрнатиб олган.

Мен кўкка бўй чўзиб турган минг туплар атрофидаги ўрик қаторлари оралаб юраман. Уларнинг сал илиқ шабада эсиши билан бодроқ-бодроқ очилиб кетадиган нимқизғиш куртакларга бурканиб ётган бўлиқ навдаларига кўз ташлайман. Бир ой, икки ой ўтар... Бу шохларда солланиб ғуж-ғуж мевалар пайдо бўлади. Ҳамманинг кўзини ўйнатади. Болалар унга ёпишади. Шохларини синдиради. Катталар бепарво, чойхона сўриларида ўтириб олиб, уларни койишади, тарбиясиз бўлиб кетди дейишади. Одамларда инсоф қолмаганлигидан зорланишади... Ўриклар эса ҳосил тугаверади. Биз қадрига етмайдиган унинг мевалари минг дардга даво эканлигини тараққий этган мамлакатларда яхши тушунишади, табиатнинг тансиқ неъмати сифатида дорихоналарда сотишади.

Токиода таниқли адибимизнинг юраги безовта бўлиб, ўзини нохуш ҳис эта бошлайди. Чақиртирилган доктор текшириб кўргач, меҳмонхонанинг биринчи қаватидан дори олиб, қандай истеъмол қилиш кераклигини гид орқали тушунтиради. Бир доллар атрофида сотиб олинган «дори» ялтироқ қоғозга ўралган... туршак бўлиб чиқади. «Сизлар биргина ўрикларингиз билан ҳам дунёга чиқиб кетишларингиз мумкин», деган экан шоиримиз Эркин Воҳидовга таниқли Америка бизнесменларидан бири.

Покистондаги ўрик еб «кун кўрадиган» қишлоқ ва унинг узоқ яшайдиган кишилари ҳақида кўп ёзилган. Улар истеъмол қиладиган асосий таомлар ўрикдан тайёрланади, ичадиган «чойи» ҳам ўрик шарбатидан иборат.

Тақдир тақозоси билан ўтган йилнинг ёзида Исломободдан юз чақиримча нари Ҳимолай тоғлари ёнбағридаги Мири қишлоғида ўша «ўрикхўрлар»дан бири билан танишиб қолдим. Касби ўқитувчилик, навқирон йигитга ўхшаб кўринса-да, олтмиш ёшларни қоралаб қўйган экан. Ўзимизнинг ёнғоқ, майиз, туршак билан меҳмон қилдим. «Ўрикларингиз бизникидан мазали экан», деганди тан бергандай ўшанда.

Ҳа, бизлар ўзимизда мавжуд кўп нарсаларнинг қадрига етмаймиз. Назаримда, шу даражада фақат тайёрига ўрганиб қолдикки, сал ортиқча жон куйдирсак, бирон еримиз камайиб қоладигандай.

Коҳота маҳалласи ёнида саф тортиб турған сон-саноқсиз ўрикларга қарайман-у, беихтиёр оҳангаронлик отахон ҳовлисидаги бир хонадонни «боққан» тўрт туп ўрик кўз олдимда гавдаланади. Ёши бир жойга бориб қолган, оқ-қорани фарқига етадиган гурунгдошларимга шулар ҳақида сўзлаб бермоқчи бўламан-у тийиламан.

Бир чақирим наридаги бозорда эса «сотувчи» туршак баҳосини кечагидан яна эллик сўм юқорироққа кўтарди...

* * *

Тошкентнинг энг гавжум ва кўркам қисмида бобомиз Алишер Навоийни эъзозлаб, улкан хиёбон-боғ барпо этилди, маҳобатли ҳайкал ўрнатилди. Баланд майдон саҳнида қад ростлаган кошинкор айвондан шоир худди халқ истиқболига чиқиб келаётгандай...

Ҳаммамизга маълумки, улуғ бобомиз боғлар тароватини нозик ташбеҳлар билан кўп ва хўп қилиб таъриф этганлар, ғазалларда куйлаганлар. Яна, ўз маблағлари ҳисобидан ўнлаб боғ-роғлар барпо эттирганликлари ҳақида ҳам тарихий манбалар ҳикоя қилади.

Шундай экан, бу зотнинг муборак номи билан аталувчи хиёбон-боғ атрофидаги манзарани кўриб, ҳайратланасан киши, унинг атрофига ҳам ўрмон дов-дарахтлари ўтқазиб ташланган.

Ахир шу ўрмон дарахтлари орасига ўзаро мувозанатни бузмаган ҳолда ўз юртимизнинг мевалию манзарали дарахтларини ҳам қўшиб экиш мумкин эди-ку?!

Шуҳрати оламга ёйилган таниқли боғбон Ризамат ота Исамуҳамедов «Оналаримиз беланчагимизни ҳосилга бурканиб ётган мева шохларига илиб, аллалаганлар. Кўзларимизни очиб кўрганимиз — ишкомлардаги сарҳил узумлар-у саховатли боғларимизнинг ширин-шакар мевалари бўлган» деб ёзганди ўз «Хотиралар» китобида.

Шу ерда бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтишга тўғри келади: ўзбошимчалик билан табиий меёр, айниқса дендрологик меёр бузилган жойда кутилмаган катаклизм пайдо бўлиши ҳақида кўпдан буён дунё олимлари бонг уриб ёзишмоқда, огоҳлантиришмоқда.

Ҳушёрликка чорловчи мисоллар кўп. Одам қадами камдан-кам етадиган Африкадаги катта қабилалардан бири истиқомат қиладиган жойга диёнат пешволари — миссионерлар келишади. «Ёввойи» табиат оламини бойитмоқчи бўлиб, ранг-баранг манзарали дарахтлар келтириб ўтқазишади... Орадан кўп ўтмай, янги келтирилган дарахтлар ўрмондаги мева берадиган дарахтларни, фойдали ўсимликларни ёппасига касалликка чалинтиради, қурита бошлайди. Қабиланинг кўпчилик аҳолиси очликдан қирилиб кетади.

Бу каби аччиқ «мева»ларни ўзимиз ҳам тотиб кўрганмиз: юртимизнинг гузарлари, йўллар бўйига зеб бериб турувчи, садарайҳонга ўхшаб ўсганлиги учун «Тўпсада» деб аталувчи дарахт бўларди. Саратоннинг иссиқ кунлари унинг қуюқ салқин соясида бир неча юз, ҳатто минглаб одам паноҳ топар, турли томошалар, йиғилиш ва тадбирлар шу дарахт атрофида ўтказиларди. Мана, 20-30 йилки тўпсада Ўзбекистонимизнинг бирон ерида қолмади. Касалликка чалиниб, қуриб кетди. Унинг номи қўшиқларда қолди, холос.

Хоразм воҳасининг гужум дарахтлари бошига ҳам шу кулфат тушди.

Бундан бир неча йил муқаддам Тошкент шаҳар «манзарачи»ларини бир нарса қаттиқ ташвишга солиб қўйганини яхши биламан. Қайсидир «жони қаттиқ» дарахтга илашиб «чет»дан келган «усачий жук» (мўйловдор қўнғиз) табиатимиз кўрки мирзатераклар танасини тешиб, ичидан емира бошлади. Тераклар ёппасига қуриб, ағанаб тушаверди. Ободончилик ходимлари бу балодан фақат тераклaрни йўқ қилиш йўли билангина қутулиш мумкин деган қарорга келдилар. Бу «кампания» бошлаб юборилди ҳам. Аммо, орадан бир йил ўтмай «фалокат» ўзидан-ўзи йўқ бўлиб кетди. Бироқ, бу бутунлайми? Агар ўша «темир қўнғиз» деб ҳам ном олган махлуқ «яшовчан» бўлиб, шаҳардан ташқари жойларга тарқалганда, биз учун қандай ташвиш яратилган бўларди?!

Бундай табиат оламини алғов-далғов қилиб юборувчи хунук ҳодисалардан бизнинг маҳаллий «миссионер»ларимиз хулоса чиқариб олишлари зарур.

Мен ҳайрон бўламан: Ибн Синодай зот одам вужуди учун ғоят шифобахшлигини қайта-қайта таъкидлаган, эрта баҳорнинг «илик узилди» пайтларида энг шифобахш неъмат ҳисобланган, яқин-яқингача Тошкентнинг ҳар бир гўшасида ўсиб ётадиган, бола-бақра, қушу паррандаларнинг бир олам қувончи бўлган «марварид», «балх» тутлари нима учун йўқ қилиб юборилди? Уларнинг ҳам «айби» ўзида «манзара» касб этолмаганлигими?

Наманганнинг Машҳад мавзеида «Жўравой темирчи» деб номи кетган опоқдадамиз колхоз клубида бўлган мажлисдан хафароқ ҳолда қайтиб «Эсиз, Қўчқорвой ўрнига бошқаси сайланди, юзидан билиниб турибди — боғ кўрмаган одамга ўхшайди» деганлари эсимда.

Орадан кўп ўтмай янги раис опоқдадамизнинг катта анорзорига трактор солиб, текислатиб юборди, пахта экдирди.

Кейинроқ англаб етдимки, боғларни кўриб, ер саховатидан баҳра олиб ўсган кишиларнинг юзида қандайдир меҳр-оқибат, мафтункор илиқлик балқиб туради. Саховатпеша бўладилар. Яшнаб турган оламни бефарқларча топташ, мавжудодга озор бериш ҳисси уларга ёт бўлади.

Европанинг йирик руҳшунослари ҳам узоқ кузатувлардан сўнг шу тўхтамга келишган.

Японияلик олимдан «мамлакатингиз шу қадар техник тараққиёт чўққисига нималар орқали эришди?» деб сўраганларида «Болаларни табиат гўзаллиги ва унинг саховатига маҳлиё қилиб тарбиялаш орқали эришдик» дея жавоб берган экан.

Шундан хулоса чиқарадиган бўлсак, болалар энди «бузилиб» кетган, кўрган дарахтига тирмашиб синдираверади қабилида тақдирга «тан» беришларга асло йўл қўйиб бўлмайди.

Бир дарахтнинг шохини қайириб, унга «озор» бериш қай даражада гуноҳлигини яхшилиб қулоғига қўйилган навниҳол бола бир умр шунинг таъсирида юради. Шунинг учун мактабларда, айниқса бошланғич синфлардан бошлаб мунтазам «Табиат сабоқлари»ни бериб бориш зарур деб ўйлаймиз. Токи болаларимиз боғ кўрмаган авлод бўлиб етишмасинлар.

* * *

Мункиллаб қолган қария кўча бўйига ёнғоқ дарахти ўтқазаётганини кўриб, йўлдан ўтиб кетаётган ёш подшо сўрабди:

— Отахон, ёшингиз бир жойга бориб қолган бўлса, бу дарахт ҳосилга киргунча, ў-ҳў, қанча вақт бор. Уни ким учун экяпсиз?

— Сен учун, сенинг фарзандларинг учун экяпман, болам!

Чолнинг донолик билан айтган бу сўзларидан эриб кетган подшо бир халта олтин совға қилибди.

Шунда қария:

— Ана, бошқаларнинг ўтқазган дарахти бир неча йил ўтиб нишона кўрсатса, бизнинг ёнғоқ ўтқазган заҳотиёқ ўз ҳосилини берди, — дебди.

Подшо чолнинг бу сўзига ҳам қойил қолиб, яна олтин ҳадя этган экан.

Бу — қадим-қадимлардан боғбончилик касб-кори бўлган халқимиз томонидан тўқилган ривоятлардан биттаси холос. «Яхшидан боғ қолади, ёмондан — доғ» каби пурмаъно ҳикматларнинг кўплиги, бизлар кимларнинг фарзанди эканлигимизни билдириб туради.

«Оқ ўрик» мақоласи атрофида бошланган баҳс-мулоҳазаларда республика автомобил йўллари бўйларида мевали дарахтлар экиш учун катта имкониятлар борлиги ҳақида ҳам кўп гаплар бўлганди. Тегишли идораларга, жумладан автомобил йўллари вазирлигига (ҳозир «Ўзавтойўл» — Ўзбекистон автомобил йўлларини қуриш ва фойдаланиш Давлат акциoнерлик концерни деб юритилади) шу хайрли ишларни амалга ошириш учун кўрсатмалар берилганди.

Биз ўшанда собиқ иттифоқда энг кўп ва масофаси узунлиги жиҳатидан биринчи ўринда турувчи республикамизнинг вазирлик тасарруфидаги 43 183 км. (бунга қишлоқ, овуллар, дала пайкаллари, посёлка ва кичик шаҳарчалар, кўпдан-кўп суғориш иншоотлари бўйлаб ўтган ҳар хил даражали йўллар кирмайди, уларни қўшиб ҳисоблаганда юз минг километрдан зиёд масофани ташкил этиши мумкин!) йўллар бўйидаги мавжуд имкониятлар ҳақида алоҳида мақола эълон қилгандик. Фақатгина уларнинг сув оқиб турган ва суғориш мумкин бўлган қисмигагина асосан ёнғоқни кўпроқ, ўрик, жийда, гилос, нок дарахтларини жойлардаги шароитга қараб ўтқазилса, 5-6 йилдан кейин бу юртимизда боғдорчилик маҳсулотлари сув текин бўлиб кетишига олиб келади деб «башорат» қилгандик. Қолаверса, йўлсозлар ҳадеб давлатга боқиманда бўлавермай, қўшимча даромадга ҳам эга бўладилар, дегандик.

Украина, Болтиқбўйи республикалари (ҳозир мустақил давлатлар)даги кўплаб магистрал йўллар бўйини қоплаб ётган мевали дарахтларни мисол қилиб келтиргандик. У томонларда ёнғоқни килолаб эмас, пақирлаб, арзимас баҳода сотилиши ҳақида ёзгандик. Ўзимизда ҳам шундай кунлар келишига умид қилгандик.

Афсус, кимларгадир бу ақл бовар қилмас ҳомхаёллик бўлиб туюлдими, ёки «оч қорним — тинч қулоғим» деганларидай, ўз жонлари ҳузурини ўйлаб, қўл силтаб қуяқолишдими, нима бўлганда ҳам хайрли, энг савобли иш эътиборсиз қолиб кетди.

Менга ғалати бир воқеани сўзлаб беришганди: Фарғона водийсида йўл хизматчиси бўлиб ишловчи бир миришкор киши катта магистрал кўчанинг ўзига қарашли бўлган қисмига яхши нав ўрик ниҳолларидан ўтқазиб, боғкўча яратади. Ўриклар ҳосилга киргач, 2-3 йилдан сўнг машмаша бошланади. Устидан ёзишади, турли идораларга чақиртирилади. Ниҳоят «давлат ерини ўзбошимчалик билан ўзлаштириб олиб, шахсий манфаати йўлида фойдаланганлиги» учун суд қилиниб... қамалиб кетишига оз қолади.

Ўшандан кейин у иккинчи бундай «номаъқулчилик»ни қилмасликка қасам ичади.

Тошкент — Самарқанд магистрал йўли бўйлаб Булунғурга кириб боракансиз, икки томондаги ажойиб манзарани кўриб баҳри дилингиз очилади. Чустлик миришкорлар ҳам йўлсозларнинг «мушкули»ни осон қилиб, Тошкент — Наманган йўлининг бир неча чақиримли қисмини ажойиб ўрикзор — боғкўчага айлантириб қўйишибди.

Нега энди ҳамманинг кўз олдидаги ушбу манзарани юзлаб чақирим қилиб давом эттириш мумкин эмас!

Баъзан бутун-бутун туманларни ишониб топшириб қўйилган раҳбарларнинг саратонда қўли совқотадиган даражада лоқайд, ҳафсаласизлигини кўриб, ҳайрон бўласан киши.

Бўстонлиқ мен учун худди киндик қони тўкилган маскандай қадрли. Қирқ йилки, бу тоғли ўлканинг мен бормаган қишлоқ-овули, одам оёғи камдан-кам етадиган Қоронғитўқа-ю Ойнатош ғорлари, булутларга ўралиб ётувчи Ихнож, Ойгаин кўллари-ю Пском водийси этакларидаги бир пайтлар Чингизхон лашкарлари вайрон этиб, ўт қўйиб кетган Шоҳижаҳон шаҳристони харобалари қолмаган.

Минг қатла шукурки, бу юртнинг ҳар бир гўшасида танишларим, оғайни-биродарларим бор.

Кейинги ўн йил нари-берисида Бўстонлиқ чамаси бешта раҳбарни «кўрган» бўлса, ҳаммаси менинг қадрдон, эскидан таниш дўстларимдир. Сайлангандан сўнг албатта биринчилардан бўлиб, уларни табриклашга бораман.

— Менга қаранг, — дейман сўз орасида, — японларда кимки янгилик яъни «идея» берса, катта пул тўлашаркан. Сизга бепул «идея» бераман — ўзингиздан битта эсдалик қолдирсангиз, келажакда ҳамма ҳақингизга дуо қилиб юради. Мана, Ғазалкентдан Чорбоғгача бўлган катта йўлнинг икки томони дала, лекин яйдоқ бўлиб ётибди. Сиз қаторасига қилиб ёнғоқ эктирасиз. Ўн беш чақиримга чўзилиб кетган ям-яшил ёнғоқзор! Бўстонлиқликлар ҳайрон қолади, отасига раҳмат, раҳбарликни савобли ишдан бошлади, дейишади. Бу ерда кўчат муаммо эмас, Чирчиқ ўрмон хўжалигидан, Шрейдр номли илмий-текшириш институтининг Чорбоғдаги кўчатхонасидан истаганча топилади. Фақат ташаббусга бош-қош бўлиб турсангиз бўлгани! Ана ундан кейин оғайнимизнинг боғкўчаси деб ўзим биринчи бўлиб ёзаман.

Янги раҳбар дўстимнинг кўзлари чақнаб кетгандай бўлади, қошларини бир томонга чимириб, ёнбошидаги қалин муқовали қайдлар дафтарига нималардир ёзади:

— Яшанг, шунақа маслаҳатлар бериб туринг! — деб қўяди.

Мен уни яна бир янги «идея»дан хабардор қиламан:

— Тошкентдан келаверишдаги Искандар посёлкаси билан Ғазалкент орасида икки чақиримгача чўзилган, шундоқ ёнида лиммо-лим дарё оқиб турса-да, янтоқзор бўлиб ётган ер бор. У жойни ҳам «ўзлаштириб» юбориш мумкин. Баҳонада соя-салқин оромгоҳ бўлиб қолади. Бир ҳаракат қилинг, ахир бундан савобли иш йўқ-ку!

— Бу ҳам зўр идея бўлди!..

У ёғини сўрасангиз, айнан шу мазмундаги баландпарвоз сўзларни мен қайтараверaман, котибу ҳоким дўстларим ҳайрат билан тинглашаверади, кўнглимни кўтаришади... бироқ, ўн йилдан бери ўша ўн беш чақиримча йўлнинг икки томони яйдоқлигича қолаверади, янтоқлар ҳам ғовлаб ўсаверади, ўртада эшакларга мазза!

Дунё кезган хорижлик кекса тадбиркор бир сиқим тупроғимизни кафтига олиб шундай деганди: «Мен бирон жойда бундай сахий заминни кўрмаганман.Ерингиз оддий ер эмас, олтин ерлар. Бу худонинг назари тушган замин бор экан, сизларни ҳеч кимга муҳтож қилиб қўймайди. Фақат қайдрлай билиш керак».

Ўйлаймизки, бу сўзлар «Ўзавтойўл»нинг ҳозирги раҳбариятига, кўчалар, сон-саноқсиз ариғу анҳорлар йил бўйи яйдоқ бўлиб ётса ҳам сезмаганга олиб, бепарвогина ўтиб кетаверадиган вилоят, туман бошлиқларига сабоқ бўлса, ажаб эмас!

Кейинги уч-тўрт йил ичида мамлакатимиз пойтахти мисли кўрилмаган даражада ўзгариб кетди. Тошкент — дунёнинг энг гўзал, баркамол, файзли шаҳарларидан бирига айланиб бормоқда. Республика раҳбарияти, шаҳар ҳокимлиги шаҳримиз нуфузини жаҳоний андозалар даражасига кўтаришга астойдил бел боғлаганлар. Буни ҳаммамиз кўриб, билиб турибмиз. Ва, тўғри тушунишсин: биз шаҳарнинг ҳамма ёғига мевали дарахтлар экиб ташлаш керак деган фикрдан йироқмиз. Ҳар нарсанинг талаб-эҳтиёж, шарт-шароитига лойиқ меъёри бўлиши лозим. Биз мана шу меъёр посангиси чалғитиб юборилганлиги ҳақида тўхталиб ўтдик. Энди мана шу «тўнкариб» қўйилган номутаносибликни «тўғрилаб» олишимиз керак. Бунинг учун имкониятлар етиб ортади.

Ҳозир шаҳардаги манзарали дарахтлар қоплаб ётган кўпдан-кўп майдонларда қуриган ёки касалликка чалинган дарахтлар анчагина. Улар ўрнига бемалол ўша азалдан ўстириб келинган хўраки тутларни, ёнғоқ, олма, ўрик кўчатларини ўтқазавериш мумкин.

Тошкентнинг қоқ марказида жойлашган «Ўзбекистон» меҳмонхонасига чиқаверишдаги ялaнглик ёнбошида ҳамманинг нигоҳини ўзига тортиб, бир туп ёнғоқ дарахти ўсиб турибди. У ўн ёшга тўлди. Ён атрофдаги манзарали дарахтлар билан бир вақтнинг ўзида ўтқазилган. «Шериклари»га нисбатан кўркам, бақувватроқ бўлиб ўсди. Учинчи йили нишона кўрсатди. 1996 йилнинг эрта кузида бир минг уч юз донадан ортиқ ҳосили борлиги қайд этилган. Бу деҳқончасига сал кам бир қоп, бозор лаҳжасида йигирма килодан зиёд дегани!

Олмани дунёнинг жуда кўп шаҳарларига экиб кўришган. Ҳатто шимолнинг қаттиқ совуқларига ҳам бардош берган дарахт.

Шаҳарнинг «Жасорат» ҳайкали ўрнатилган майдон қаршисидаги кўча юзига экилган бизнинг олма ҳам ўн йил давомида забардаст дарахт бўлиб етилди. Етти йилдан бери ўтган-кетганнинг кўзи ўшанда. Баҳорда одамлар унинг чаппар уриб гуллашидан завқ олсалар, ёзда қирмизи мевалари (кейинги йилларда унинг ҳосили 700-800 кило атрофида бўлмоқда)дан татиб кўрадилар. Бу заҳматкаш дарахтнинг хуштаъм мевалари мазасини шу яқин атрофда хизмат қилувчи бош бошқарма ходимлари ҳам яхши билишади, таърифини келтириб мақташади.

Энди мана шу йиллар давомида «синов»дан ўтиб, ҳамманинг кўз олдида яшнаб турган, дурустгина ҳосил бераётган ёнғоқ билан олма «фойдаси»ни хаёлий чўтга солиб қурайлик: уларнинг сони 5 минг, 10 мингтаданга етказилганда, нима бўларди? Баъзилар ваҳима қилгандай «шаҳар санитария ҳолати» бузилиб кетармиди?! Йўқ, албатта. Лўнда жавобни ёз пишиқчилигида ҳам мевалар нархи осмонга сапчиб турадиган шаҳар бозорларидан қидирилгани яхшироқ эмасми!

Сезиб турибмиз, эски баҳоналар қўзғалиши мумкин: «Тошкентда боғ яратиш учун ернинг ўзи йўқ!» Бу сўзларни шундай ишонтириб айтишадики, кўнгли бўшроқ одам «бу бечораларга ҳам қийин экан, ҳадеб бошини қотиравершдан нима фойда!» деб юборганини ўзи сезмай қолади.

Аслида ундай эмас. Оддийгина кўзга ташланиб турган шаҳарнинг фақатгина Анҳор канали атрофидаги манзарали дарахтлар қоплаб ётган, бир неча чақиримга чўзилиб кетган майдонларни олайлик. Наҳот, ўшалар ичидан мевали дарахтларга жой топилмаса! Ёки алоҳида қилиб, кичик ҳажмли нокзор, ўрикзор боғчалар яратиб қўйишнинг иложи бўлмаса! Масковдай иқлимининг қаҳри қаттиқ шаҳарда ҳам шундай қилиб қўйишган-ку!

Икки томонлама ҳаракатга мўлжалланган Абдулла Қодирий (қаранг, боғни жон-дилидан севган, Тошкентнинг энг уста миришкори сифатида замондошларини қойил қолдирган шу улуғ зот номидаги даргоҳ бошдан-оёқ чакалакзор бўлиб ётибди), Аҳмад Дониш номли шоҳкўчалар оралиғидаги эни 60-70 метр, узунаси ўнлаб чақиримга чўзилиб кетган «яшил зона» деб аталувчи майдонни оладиган бўлсак, биргина шу ернинг ўзида минг-минглаб ёнғоқ, олма, ўрик, жийда, нок, гилос дарахтлари ўтқазиш имконияти бор. У ердаги сон-саноқсиз бақатераклардан аллақачон воз кечиш пайти етган. Фақат яратилажак боғнинг катта йўлга туташ томонларини ғовлаб ҳаммаёқни босиб кетмайдиган навли манзара дарахтлари билан иҳота қилиб чиқиш керак холос.

Шаҳардаги сайргоҳ масканлар, оромгоҳлар, мактаб, боғча ҳовлилари, ариқ, анҳор каби сув ҳавзалари атрофи, сон-саноқсиз мавзеларнинг «яшил майдон»чалари... бу жойлардан яхши ният билан ниҳол ўтқазаман деган кишига исталганча ер топилади.

Яна булар қаторига ўнлаб шаҳар шифохоналари, олий ва ўрта махсус билим юртлари, йирик корхона ҳамда муассасалар тасарруфидаги юзлаб гектар майдонларни қўшиш мумкин. Уларнинг аксарияти умуман фойдаланилмай ёки чала «ўзлаштирилганича» ётибди.

Шунинг билан Тошкентда ўз яқин-атрофидаги майдонни саришталп ҳовли эгасидай яшнатиб, боғ қилиб қўйган идора, ташкилотлар кўплаб топилади. Ана ўшаларнинг ташаббуси матбуот, телевидение ва радио мухбирларига теша тегмаган мавзу бўлиши мумкин.

Эслатиб ўтилган хайрли ишларни амалга ошириш учун энг аввало ерларни қизғанмасдан, ғирромлик қилмай, ҳар қандай қоғозбозликсиз замин қадрини биладиган кишиларга бериб қўйиш керак. Тошкентликлар анъанавий касблари ҳисобланган ерни эъзозлашдай миришкорликни ҳали унутиб юборганлари йўқ. Қўли кетмонни соғиниб қолган ҳақиқий боғбонлар исталганча топилади.

Бу сўзлар фақат пойтахт учун эмас, республикамизнинг барча шаҳар, қишлоқ, овул, маҳалла-кўй мутасаддиларига тегишлидир.

Баҳорнинг ғанимат кунлари ўтиб бормоқда. Катта-ю кичик ҳар бир киши саховатли еримизга яхши ният билан ўз мевали ниҳолини эксин!

Бу хайрли ишда мустақил мамлакатимизнинг барча бугин раҳбарлари кўпчиликка ўрнак бўлишлари лозим деб ўйлаймиз.

Роман ҳақида жаҳон адабиётидаги мавжуд барча романлардан кўпроқ бўлса бору, бироқ кам бўлмаган миқдорда тадқиқотлар, бадиа ва таҳлилий асарлар яратилган, десак муболаға бўлмас. Қадимда ва кейинги замонларда яратилган қанчадан-қанча асарларни роман дея асослашга уринишлар бўлди. Айрим олимлар роман ибтидосини «Гаргантюа ва Пантагрюэль» каби халқ китобларидан бошласа, бошқалари уни антик дунё адабиётининг шоҳ намуналари «Одиссея» ёки «Илиада» билан боғлашади. Баъзи мутахассислар эпосни романий тафаккурнинг илк босқичлари деса, бошқалари роман сўзининг ўз луғавий маъносидан келиб чиқиб, уни севишган қалбларнинг эҳтиросу туйғулари акс этувчи ишқий саргузашт, деб тушунтирадилар. Яна бир тоифа тадқиқотчилар жанр мураккабликларидан келиб чиқиб, китобнинг давомийлигига қараб, роман дилогия, трилогия, тетрология, эпопея каби атамаларни ўйлаб топдилар. Хуллас, роман атрофида гап кўп.

Ўзбек романи: кеча ва бугун

МУРАККАБ ИНСОНИЙ ҚИЁФАЛАР

Шуҳрат РИЗАЕВ,
филология фанлари номзоди

Асримиз бошлари, бугун мутахассислар тўлиқ эътироф этаётганларидек, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ва жумладан, санъат соҳаларида ҳам тамомила янги тамойиллар, ҳодиса, дунёқараш ва тушунчаларнинг бошланиш палласи бўлди. Оврупо типидаги мутлақ янги ўзбек бадиий адабиётининг туғилиши ва шаклланиши ҳам шу давр меваси.

Мазкур юз йилликнинг ўнинчи йилларидаёқ зиёлилар тилида, матбуотда «роман», «миллий рўмон» деган тушунчалар айланишиб қолди. Ҳатто ўзбек миллий романини яратиш учун ташаббускорлар кўрина бошлади. Ҳамза Ҳакимзода «Янги саодат» ҳамда «Учрашув» номида, Мирмуҳсин Шермуҳамедов «Бефарзанд Очилдибой» номли, Абдулла Қодирий «Жувонбоз» деб аталган кичик-кичик «миллий рўмонлар» эълон қилдилар. Тўғри, бу асарларни ҳозир биз тушуниб, тажриба қилиб турган романларга қиёсан роман дейиш мумкин эмас. Ўз пайтида бу ҳақда ҳам жиндек баҳслар бўлгани сир эмас. Аммо муҳими шундаки, роман тушунчаси бизда унинг том маънодаги илк намунаси яратилгунга қадар ўн-ўн беш йил чамаси илгарироқ пайдо бўлиб, бир қадар оммалашиб улгурган эди. Қолаверса, изланиш, тажриба истаги, ҳавас борлиги ғоят эътиборлидир. 1914 йили Маҳмудхўжа Беҳбудий ҳазратлари «Ойина» мажалласи саҳифаларида ўзимизнинг миллий саҳна ва саҳна асарлари баробарида миллий рўмонларимиз яратилишинида орзулаган эди. Ёки беназир шоиримиз Абдулҳамид Чўлпон 1915 йил эълон қилинган «Муҳтарам ёзғувчиларимизға» мақоласида «Ҳали бизга кўб тиётр ва рўмон китоблари ёзмоқ керакдурким, бу қарз бир ҳовуч зиёли ёшларимиз ила аҳли қаламимиз устларига тушадур» дея, ўз ҳамкасбларини бу ишга даъват этган эди.

Орадан кўп ўтмади. Уч-тўрт санадан кейин маданий-маънавий дунёда бир чўнг қоя мисол «Ўтган кунлар» пайдо бўлди. Кетма-кет ўн-ўн беш йил ораси «Меҳробдан чаён», «Кеча ва кундуз», «Сароб», «Қутлуғ қон» романлари дунё юзини кўрди. 40-50-йиллар ва айниқса 60-80-йиллар орасида роман ўзбек адабиётининг энг сермаҳсул жанрига айланди. То шу кунгача ўзбек тилида қарийб уч юзга яқин роман пайдо бўлибди. Бу айтишгагина осон.

Ўтган йили «Шарқ» нашриёт-концерни ноширлик бўлими ходимлари «XX аср ўзбек романи» деб номланган туркум нашр ташаббуси билан чиқдилар. Таҳририят ҳайъатидаги ўн беш чоғли ёзувчи-адиб, адабиётшунос, мунаққидлар уч юзтача ўзбек романларидан қай бири бадиий-эстетик ва умуминсоний ғоялар мезонига жавоб бера олади, деган мулоҳаза билан мавжуд барча асарларни назардан ўтказдилар. Охир-натижада айрим истисно ва ёнбосишлар билан жами ўн етти ўзбек романини бугун қайта чоп этиш мумкин деб топилди. Ким билсин, ўн йилдан кейин яна шундай ташаббус пайдо бўлса, бу ўн етти романдан нечтаси қолар экан?! Ҳарқалай, мен қоладиганларини ўзимча бир рўйхат қилишга журъат этаман: «Ўтган кунлар», «Кеча ва кундуз», «Сароб», «Қутлуғ қон», «Улуғбек хазинаси», «Олабўжи», «Лолазор», «Отамдан қолган далалар»... Асримиз тугашига уч йил бор. Ажабмаски, шу қолган давр рўйхатни давом эттиришга яна имкон берса...

Мазкур рўйхат кўпчилик ўқувчиларни иккилантириб қўйиши мумкин. Бунга асос бор, албатта. Масалан, юзаки қараганда, «Кеча ва кундуз», «Сароб», «Қутлуғ қон» романлари, аввало, соф мафкуравий асарлар бўлиб, уларда социалистик реализм методи андозаларига хос синфий айирма — бою бечоралар зиддияти, кураши ғоялари етакчилик қилади. 80-йиллар охирларида яратилган «Лолазор» романи эса «турғунлик» деб номланган давр ижтимоий типлари, воқеалари тасвирига бағишланади. Масалани фақат шу нуқтаи назардан ўрганадиган бўлсак, албатта, зикр этилган романлар аллақачон ўз умрини яшаб бўлган ва китобхоннинг ҳақли эътирозини уйғотиши аниқ. Аммо гап шундаки, роман ва умуман бадиий ижодиёт муайян давр ғоялари солномаси ёки бадиий безаги эмас.

Ойбек таъбири билан айтганда: «...романдаги асосий нарса нима? У бошқа ҳар қандай асардаги сингари — инсондир... Одамлар турли даврларда озодлик тушунчасини турлича қобиққа ўрадилар, турли нарсаларга «садоқат» сўзининг маъносини бердилар, бахтни турли ўлчовларда ўлчадилар, эркаклар ва аёллар гўзаллигининг турлича чегаралари бўлди, турли буюмларга ҳаваслари келиб, турли дахллардан чўчидилар. Айтмоқчи, бир пайтнинг ўзида ернинг турли нуқталарида бу ҳозирда ҳам турлича кўринади. Бироқ озодлик ва бахтга интилиш, муҳаббат ва садоқат туйғулари, ҳасад ёки жудолик, ўлим даҳшати ва турмуш нашъаси туйғулари инсонга доимо хос нарсалар бўлиб, минг йиллар давомида ўзларича сира ўзгармади.

Биздан кўп асрлар илгари яшаган ижодкорларнинг асарлари ана шунинг учун ҳам бизни ҳаяжонлантириб келмоқда... Чунки инсонлар вужудга келган даврларидан буён инсонликча келмоқдалар». Ойбекнинг мафкуравий санъат ва адабиёт талаби авж нуқталарга кўтарилган бир паллада айтган ана шу фикри унинг асарлари, жумладан, «Қутлуғ қон» романига ва шу сирада келаётган ўзга замондош муаллифларнинг «Кеча ва кундуз», «Сароб» романларига ҳам баҳо беришда ниҳоятда нуктадонлик лозим эканлигини англатади. Янада аниқроқ айтсак, зоҳиран мафкурага бўйсундурилгандек кўринувчи асарлар санъаткор қалами остидан чиққан бўлса, уни тўғридан-тўғри якранг қиёфада тасаввур этишни инкор қилади. Ҳар саҳифада мафкура, ғоялар бир восита, фон, муҳими эса, инсон ва унинг ўтмишу келажаги ҳамда оний кечмишлари эканини англатиб туради. Айни чоғда бундай романлар ҳар бир мутолаа жараёнида янги-янги қирраларини намоён қилади. Сўзимиз исботи учун биргина «Қутлуғ қон»ни бироз қайта варақлайлик.

Роман ёзиб тугаллланганига салкам 60 йил тўлаяпти. Аммо бу олти ўн йиллик асарни ҳар қанча абадийлаштириш йиллари бўлмасин, барибир унинг зиёнига ишлади, десак муболаға эмас. Мен, очиғи, роман илк бор эълон қилинган пайтдаги китобхонларга ҳавас қиламан. Чунки улар «Қутлуғ қон»ни мактаб дарсликлари ва тузувчиларнинг ҳар турли диду савияси, олган кўрсатма ва топшириқлари асосида тартиб этиладиган қатор мажмуалар орқали эмас, балки бевосита романнинг ўзини, тўлиқ нашрини ўқиш, қайта ўқиш орқали ўзлаштирганлар. Ҳар бир саҳифадаги ҳарорат ва ҳаётни ҳис қилиб, тасаввурда жонлантириб, гоҳи чуқур ўйга толиб, гоҳида ачиниб-йиғлаб ўқиганлар. Ана шундай ўқиш Йўлчини ҳам, Мирзакаримбою Абдишукур ва Ёрматни ҳам кейинроқ дарсликларда шарҳлангандек, қайсидир ижтимоий тип, қандайдир ҳодисалар тажассуми сифатида эмас, балки ўзимиз каби тирик инсон, ўз ташвишу изтироблари ва қисмати билан яшаётган одамлар сифатида қабул қилишимиз учун асос беради. Сўзимиз шаҳодати учун ҳамиша ёвузлик, маккорлик тимсоли дея талқин этиб келинган Мирзакаримбой образига эътибор қилайлик:

Талқинлар бўйича «илон ёғини ялаган, қашқир» Мирзакаримбой аслида Мирзакарим читтак, эътиборсиз ўртамиёна бир одам бўлган. Фақатгина тадбиркорлик, иқтисод, пул топиш борасидаги истеъдод, абжирлик, қатъиятгина уни Мирзакаримбойга айлантирган. Ва айнан шу хусусиятлари билан 70 ёшида ҳам 40 яшарлик ўғлидан кўра тийракроқ, ундан-да замонавийроқ фикрлайди. Ўғли замона талабига кўра пахта заводи қуриш ҳақидаги таклифни айтса, бой унга ортиқча сарф-харажат қилмай, бошқа бирор инқирозга юз тутаётган бойни синдириб, унинг тайёр заводини қўлга киритиш режасини баён қилади. Ёки жияни Йўлчига ернинг аҳамиятини тушунтирар экан, қандай мулк зарурроқ экани ва уни қай тарзда бойиш манбаига айлантириш мумкинлиги ҳақида ўз тажрибасидан келиб чиқадиган бутун бир иқтисодий қўлланмани айтиб беради. Булар-ку бойнинг текинхўр ёки ақлсиз бир кимса эмаслигини англатадиган далиллар. Айни чоғда, Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романидаги чўнг маҳоратини намоён қиладиган хусусиятлардан бири шундаки, у ҳеч бир қаҳрамонини, жумладан, Мирзакаримбойни ҳам ғоя иллюстрациясига айлантирмайди. Аксинча, полифоник тасвир усулларидан келиб чиқиб, ҳар бир қаҳрамонга мураккаб руҳий-маънавий изтироблар, бетакрор тақдир, алоҳида ҳаёт бағишлайди. Яна Мирзакаримбойга қайтадиган бўлсак, мазкур жиҳатларни романда бир неча ўринда кузатиш имкони мавжуд. Романнинг ўрталарида бой ниҳоятда оилапарвар бир одам бўлиб гавдаланади. У ҳар қандай шароитда бўлмасин, кечки овқатни ҳамиша оила аъзолари даврасида тановвул қилади ва фарзандларини ҳам шунга мажбурлайди. Иккинчидан, бой вақти-вақти билан китобга майл кўрсатади. «Қуръон», «Чор дарвеш», Яссавий «Ҳикматлар»и у доимий мурожаат этадиган адабиётлар. Балки шу китоблар таъсирими, бой ҳеч қачон ман-манликка, кибру ҳавога берилмайди. Хотини қизи Нўрининг тўйи куни қўшни бойлар каби коляскада — қулай араваларда куёвникига боришни сўраганда, бой ғазаб билан шундай жавоб қайтаради: «Эл-юрт нима дейди, бадбахт! Бу замоннинг бойларини худо урди, демайдими? Юрт таомили нима бўлса шу. Ана — Қўқон аробада қуданикига бораверади қизинг...»

Бундай мисолларни Мирзакаримбой образи ҳақида яна ўнлаб келтириш мумкин. Нафақат бой, айни чоғда романдаги барча образлар мураккаб инсоний қиёфалари, андозаларга сиғмайдиган ўзига хос дунёлари билан гавдалантирилади. Айнан ана шу жиҳатлар «Қутлуғ қон» абадиятини таъминлагандек туюлади менга. Бу фикрни юқорида зикр этилган барча романлар ҳақида айтишим мумкин. Улар мавзу ва воқеалар тасвирига кўра ҳар қанча фарқланмасинлар, бир масалада муштараклик касб этадилар: яъни улар санъаткор адиблар қаламининг маҳсули. Улар умрбоқийлигининг бош белгиси санъат ва инсон руҳиятини теран бадиий таҳлил этилганлигидадир. Ўзбек романи ўз туғилиш даврларида шундай изланиш ва юксакликлари билан бўй кўрсатди. Бу тажриба унинг кейинги тараққиётида кўп бор асқотди. Ривожи учун омил бўлди. Бироқ бу омилнинг сўнгги йилларда аҳамияти кам эътироф этилмоқда. Кўпроқ ғарб романчилиги тажрибалари дастак қилинмоқда. Мушоҳада этайлик. Роман жанр сифатида бизга Ғарбдан кириб келди. Ўша анъаналар руҳида ўзбек романи тараққий топди. Демакки, биз маҳдуд бир шароитда эмасмиз.

Ибтидомизда бўлгани каби кейинги изланишларда ҳам дунё романчилигига бот-бот мурожаат этишимиз табиий. Бироқ шу нарса ёддан кўтарилмаслиги лозимки, биз ўзбек либосидаги дунё одамини, ўзбек тилидаги, умуман, инсонга хос кечинмаларни излаймиз романлардан. Ҳар қанча тажриба қилиб кўрмайлик, пировардида мезон шу.

КЎКДАН ТУШГАН ОТ

Бой меросимиз — ўзбек халқ достонларида қаҳрамон оти кўк—юлдуз билан боғланади. Бу от «юлдузни кўзловчи», «кўкка қараб интилувчи», «учишга шай қуш», дея таърифланади.

Қардош халқлар эпосларининг баъзиларида қаҳрамон отининг юлдузга айланиши ҳодисасини кўрамиз. Бу ҳолат кўпинча жанговар от эгасига ёрдам беришга ожизлик қилган пайтда юз беради. Масалан, олтой эпосида Темичи — Эрен исмли от Оқ Чўрмон юлдузи қиёфасига кириб, осмонга «сингиб кетади», кейин яна қайтиб келади.

Ҳоди Зарипов отнинг юлдуз билан боғланиши масаласи устида тўхталиб, ёзади: «Отнинг юлдузга интилиши, унинг энг яхши хосияти — чопқирлик, учқурлик белгиси сифатида кўриниши миф билан боғлиқ эканидан далолат беради. «Оқбўзот», «Кўкбўзот» деб аталган юлдузлар ҳақидаги мифлар бу масалани кенгроқ ёритишга ёрдам беради». Ўрта Осиё халқлари орасида кенг тарқалган бу мифда осмондаги икки юлдуз — икки отни етти юлдуз (халқимиз орасида бу юлдузлар «етти қароқчи юлдуз» дейилади — А. Т.) — етти бўри қувади, лекин отларни тута олмайди.

Бу ўринда ҳурматли олимимизнинг фикрларига илова тарзида кичик айиқ буржининг оқ ва бўз отлар томонидан тортилганлиги, туркнинг кўкдан отда тушганлиги, ҳатто ёқут туркларида илк инсоннинг кўк юзидан тушган ярми от, ярми инсон вужудли махлуқдан тарқалганлиги ҳақидаги мифлар ҳам мавжудлигини айтиш мумкин. XIX асрга оид бир байтарномада (байтарнома — от ҳақидаги ёзилган асар — А. Т.): «Туркнинг қаноти бўлган от Тангрининг буйруқлари адо этилсин, Турк будунининг шон-шуҳрати йўқолмасин, будуни доим будун бўлиб қолсин, дея қоғонга кўкдан юборилган ёрдамчилардан бири эди», дейилади (Али Аббос Чинор. «Туркларда от ва отчилик», Анқара, 1991). Олтой ва Сибирдаги турк қавмларининг илк динлари бўлмиш шомонликда ҳам отнинг кўклардаги қуёш ўлкасидан келганлигига ишонилган. От билан боғлиқ бу каби миф ва ривоятлар достонларга кўчган бўлиши табиий, албатта.

От образининг бевосита юлдузга боғлиқ ҳолда тасвирланишини аждодларимизнинг қадимий диний тушунчалари орқали ҳам аниқлаштириб олиш мумкин. Чунончи, аждодларимиз тангрини осмонда — юлдузда деб билишган: «Халқ оғзаки ижодида шаклланган таъбирларга кўра, ҳар инсоннинг кўкда бир юлдузи бор. Тангриларнинг бир қисми кўкда, ЮЛДУЗЛАРДА, бир қисми ер остида, денгизларда ёхуд юксак тоғларда қўним топган» (Мурод Ўроз, «Турк асотирлари», «Сирли олам», 1991 йил, 2-сон).

Тарихчилар томонидан аждодларимизнинг энг қадимий дини деб кўрсатилаётган Кўк Тангри динининг асослари ҳам достонларимиздаги «от-кўк» мотиви оғзаки ижодга кириб қолишининг сабабларини ойдинлаштиришга ёрдам беради. Урхун ёзуви ёдномаларидаги «Уза Кўк Тангри» («Устда мовий кўк») жумласи таркибидаги «Тангри» сўзи кўк-осмон маъносини билдиради (Усмон Турон, «Туркий халқлар мафкураси», «Чўлпон» нашриёти, Тошкент, 1995). 328 йили бир турк ҳукмдори жангда муваффақиятга эришгач, қулларини самога кўтариб: «Эй Кўк (Тангри), сеңга шукрлар бўлсин», деган (В. Шмидт. «Эски туркларнинг дини»). Умуман, бу эътиқодга кўра, ҳамма нарсани ўз ҳукми остида тутиб турган само, яъни кўк Тангри уларoқ қабул қилинган. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бу диннинг шаклланишида отнинг ҳам маълум таъсири бўлган. «Турк маданияти тарихига кириш» номли асарда бу қуйидагича изоҳланади: «Ўрта Осиё бўзқирларида (бўзқирлар — қадимги турклар — А. Т.) ҳудудлар жуда кенг ва йўллар ҳам жуда узун эди. Ўрта Осиёда 500 миллик йўл ҳам йўл саналмасди. Бундай масофада ўрта осиёлик отлиқлар учун фақат бир ов давомида айланадиган йўл ҳисобланарди. Эски турк тарихининг энг муҳим масалаларидан бири ҳам мана шу ҳақиқатнинг ичида ётар эди. Юзларча чақиримлик кенг ҳудудлар ичида отлари учун ўтлоқлар ва сувларни «қувлаган» ва яна бу кенг майдонларда ов қилиш учун чиққан ўрта осиёлик бир отлиқнинг хитойликлар ёхуд ҳиндлар каби ердаги тошбақа, қурбақа ва илонларни кўриб, уларга аҳамият беришига ҳеч бир имкон ҳам, сабаб ҳам йўқ эди. Отлиқ туркларнинг атрофини ўраб олган ягона буюк нарса — кўкнинг сўнгсизлиги ва мовийлиги эди... Бутун кучлар ва бутун гўзалликлар бир нарсада, яъни кўкда тўпланган эди. Кўкнинг парчаси йўқ эди. У бир хил рангда, мовийликда мужассам эди. Муқаддасларнинг муқаддаси, гўзалларнинг гўзали ва яна яхлит бўлган — кўк эди. Унинг тангриси ҳам у эди. Шунинг учун отли туркларнинг тангрилари ҳам ягона, фақат кўк каби буюк эди» (Б. Угел, «Турк маданияти тарихига кириш». I-жилд, Анқара, 1991).

«Туркий халқларнинг энг қадимий ёдгорликларидан бўлган «Ўғиз достони»да Ўғиз хон ил(юрт)га катта зиёфат бергач, ўғилларига қараб шундай дейди:

...Эй ўғилларим!
Не жангтоҳларни кўрдим! Не ҳудудлардан ошдим!
Не каргилар (жанг қуроли — А. Т.) билан не ўқларни отдим!
От билан қанча юрдим! Не душманларни
йиғлатдим.
Қанча дўстларни кулдирдим!
Мен тўладим кўп шукр —
Қарзимни Кўк Тангрига!

Демак, достонларимиздаги «от-кўк» детали биз юқорида қисман изоҳ берганимиз Кўк-Тангри ишонч-эътиқодининг халқ оғзаки ижодидаги тажаллийси, бинобарин, бахши томонидан от образини илоҳийлаштириш учун қўлланган усуллардан бири бўлиши мумкин. Қаҳрамонлик типидаги «Гўрўғли» туркуми достонларида мифик Ғиротнинг «Ғиркўк», «Қўнғирот» деб айтилиши фикримизга анча аниқлик киритади. Бу ном таркибидаги «кўк» сўзи отнинг рангинигина ифодаламайди. Шубҳасиз, бу ҳам Кўк-Тангри динининг асослари, кўк сўзининг этимологияси билан боғлиқ.

Аввало, шуни таъкидлаш ўринлики, «кўк-турк» бирикмаси таркибидаги «кўк», «кўк-осмон», яъни самовий деган маънони ҳам билдиради. Демак, бахши тасвирлаётган қаҳрамон оти оддий эмас, самовий отдир. Самовий отлар ҳақидаги тушунча эса реал асосларга эга. Чунончи, Ўрта Осиёда, хусусан, Фарғона водийсида етиштирилган наслли отларни чет элликлар «самовий отлар» дея таърифлашган. Хитой ҳукмдорлари бу отлардан олиб келиш учун Фарғона водийсига махсус одамларни кўп миқдорда олтин ва кумуш билан жўнатган. Кўк ранги туркий мифологияда гўзаллик рамзи ва Кўк Тангрининг ранги тарзида талқин этилади.

Туркларнинг тотем ҳисоблаганлари бўрига «кўк» сўзини қўшиб, «кўк бўри» дейишлари ҳам характерли. Бу фақат бўрининг рангини кўрсатиш учунгина эмас, албатта. Баҳоуддин Уғалнинг ёзишича, бирор нарсани кўк рангга бўяш ёхуд «кўк» сўз билан бирга айтиш, ўша нарсани муқаддас деб билиш, уни илоҳийлаштириш эди. Чунончи, достонлардаги жанговар от образи бу жиҳатдан аждодларимизнинг от билан боғлиқ ишонч-эътиқодларига мувофиқ келмоқда. Халқимиз орасида кўпни кўрган, тажрибали кишиларга ҳурмат юзасидан «оқ соқол» дейишади. Қардош қирғиз халқининг «Манас» достонида бош қаҳрамон — Манаснинг ўғлига исм қўйиш учун пайдо бўлган Хизрга нисбатан «Кўк соқолли» ибораси қўлланилган. Уйғур ҳарфлари билан ёзилган «Ўғузнома» ва Ўғиз хонга йўл кўрсатган бўри «кўк тукли», «кўк ёлли», дея сифатланади. Қирғиз халқ достонларида «кок жол», яъни «кўк ёлли» (бўри) энг жасур баҳодирларга бериладиган унвондир.

«Кўк» сўзининг йўл кўрсатувчи, йўл бошловчи («оқсоқол» каби — А. Т.) маънолари бор. Қўй ва эчки сурувларини бошқарувчи така ё серкаларга, унинг ранги қандай бўлишидан қатъи назар, қирғизлар «кўк серке» дейишади. Ўрта Осиё халқларининг баъзи эртакларида эгасига содиқ ва уни фалокатлардан қутқарган вафодор итларга нисбатан «кўк думли ит» ибораси ишлатилган. «Ўғузнома»да ер-сув тангриларидан келган ва Кўк Хон, Тоғ Хон ва Денгиз Хонларни туққан афсонавий қизнинг кўзлари кўк эканлиги алоҳида айтиб ўтилади: «Анунг кўзи кўктен кўкрак эди».

Демак, Ғиротга «кўк» сўзининг қўшилиши ҳам тарихий асосларга эга бўлиб, отнинг қаҳрамонга ҳомийлиги, муқаддаслиги, самовийлигига ишорадир.

Ниҳоят, достонларимиздаги жанговар от образининг муҳим хусусияти шундаки, бу образ аждодларимизнинг мифик дунёқараши, ишонч-эътиқодларидан хабар берувчи холис «тарихчи» сифатида хизмат қилаётир.

Абдумурод ТИЛОВОВ,
ТошДУ аспиранти

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

ОРОЛ БОНГ УРАДИ

Таниқли адиб Тўлапберган Қаипбергaнов ижодига бир назар

Яқингинада «Шарқ юлдузи» таҳририятига қорачадан келган, туриш-турмушидан содда ва ақллилиги яққол кўриниб турган йигирма ёшлар чамасидаги бир йигит кириб келган эди. У ийманиб-тортиниб биз билан кўришди. Журналнинг бош муҳаррири Мирмуҳсин уни жуда илиқ қарши олди. Йигитнинг қўлида муъжазгина қўлёзма бор эди. «Берамиз, — деди муҳаррир қўлёзмани олиб варақларкан, — фақат ҳайъат аъзолари ва қорақалпоқ тилини яхши биладиган мутахассис ўртоқлар танишиб чиқишлари керак».

Хуллас, қўлёзма ҳаммага маъқул ва манзур бўлди... Мана, яқингинада бўлиб ўтгандай туюлган ана шу воқеага ҳам қирқ йилдан ортиқроқ вақт ўтибди. Ўша ёш ёзувчи бугун «Уйқусиз тунлар», «Совуқ бир томчи», «Муаллимга раҳмат» сингари бир неча қиссалар, «Қорақалпоқ қизи» деб аталган икки жилддан иборат катта роман, «Маманбий», «Бахтсизлар», «Гумроҳлар» деб аталган учта катта-катта романларни ўз ичига олган «Қорақалпоқ достони» трилогияси, «Сўнгги ҳужум», «Қорақалпоқнома» каби йирик асарлар муаллифи — таниқли адиб.

Мен бу ўринда унинг юқорида тилга олинган асарлари тўғрисида тўхталиб ўтирмайман. Улар тўғрисида матбуотда ўз вақтида кўплаб фикр-мулоҳазалар айтилган. Уларнинг ҳаммаси учун умумий бўлган бир хусусият — бу қорақалпоқ халқи ҳаётини бадиий шаклларда ҳаққоний акс эттиришдир. Ёзувчи халқнинг меҳр-муҳаббатига, олқишига сазовор бўлди. Яқинда Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти босмадан чиқарган «Бобомга хатлар» китобини ўқиб, унда Т. Қаипбергановнинг болалик давридан то пайғамбар ёшигача босиб ўтган ҳаёт саргузаштлари, кўрган-кечирганлари, турмуш воқеа-ҳодисалари тўғрисидаги ўй-фикрлари жуда бийрон тил билан талқин этилганига гувоҳ бўлдим. Муаллиф бу асарда ҳам «Қорақалпоқнома» эссесида қўллаган усулни қўллайди, айтмоқчи бўлган гапларини, кўтармоқчи бўлган масалаларини аллақачон оламдан ўтиб кетган бобоси руҳига ҳасрат-надоматлар қилиш билан баён этади.

Адиб аламли воқеаларни эслар экан, ич-ичидан эзилади. Ўзини кечиролмайди. Бобосини ҳимоя қилолмаганидан изтироб чекади. Асарда кишини ҳайратга соладиган ва қатағон йилларининг даҳшатли манзараларини акс эттирадиган чизгилар, ҳикоятлар, латифалар, афсоналар жуда кўп. Биз кичик бир мақолада уларнинг ҳаммаси тўғрисида батафсилроқ сўз юритиш имконига эга эмасмиз. Фақат бир жиҳатни алоҳида таъкидлаб айтмоқчимизки, ёзувчи уларнинг ҳаммасини қатағон йиллар оқибати сифатида экология масаласига боғлаб кўрсатади. Агар экология бузилмаганда, агар «совет ҳукумати» деб ном олган кўзбойлағич қўлидаги чивиқни ўйнатиб турмаганда одамлар ўртасидаги меҳр-оқибат ҳам бузилмас, кишилар бир-бирига бу қадар бешафқат бўлмас, табиатга нисбатан ҳам бу қадар инсофсизлик қилинмас эди. Бинобарин, ҳозирги кунда фақат қорақалпоқ халқинигина эмас, жумла-жаҳонни ташвишга солаётган Орол муаммоси ҳам келиб чиқмаган, ҳамма нарса ўз мароми билан ўз жойида бўлиши мумкин эди.

Ҳа, асарда Орол денгизи билан боғлиқ масалалар жуда кенг ва атрофлича таҳлил қилинади. Орол денгизининг суви тобора камайиб бораётгани, бунинг натижасида атроф-муҳит заҳарланаётгани, фақат одамларгина эмас, сув, дов-дарахтлар ҳам заҳарланаётганини ишонарли қилиб, илмий маълумотлардан керагича фойдаланилган ҳолда, афсона ва тарихий ҳужжатлар орқали далиллаб, асослаб ҳикоя қилади. Муаллиф асар охирига бориб Орол денгизи ва қорақалпоқ халқи бошига тушган офатларни бартараф қилиш йўлида чеккан заҳматлари хусусида тўхталиб шундай ёзади: «Бир одам айтиши мумкин бўлган гапларни ошкора айтишга имконим борича ҳаракат қилдим... Собиқ СССРнинг қарийб барча марказий ойномаларию рўзномаларига мақолалар ёздим, интервюлар бердим. Уларда аччиқ ҳақиқатни рўй-рост баён қилдим. Собиқ СССР халқ депутати сифатида ҳар бир қурултойда минбарга чиқиб, Оролга эътибор ва ҳимоя талаб қилиб, дилдаги гапларни баралла айтдим... Минбарда турган чоғимда мени қўллаб-қувватловчилар кам эмасдек туюлди. Лекин масала амалий ҳаракатга келиб тақалганда... Горбачев тағин ўзини эшитмаганга олди. Ақалли таклифимни овозга қўйдирмади. Тўғри, кейинчалик сессиялардан бирида айрим ҳужжатлар қабул қилинди. Лекин улар муаллақ, мувaққат, хўжакўрсинга, яъни Горбачевнинг кўнглидаги ҳужжатлар эди».

Шундан кейин ёзувчи Японияда Кива кўлини асраб қолишга бағишланган форумда қатнашганини, у ерда айтган дил розини «Оролдан олинган уч сабоқ» номи билан матбуотда эълон қилганини, Мўғулистондаги Хупсикўлни асраб қолишга бағишланган симпозиумда «ўз дардини айтиб қақшаганини», Америка Қўшма Штатларида Орол фожиасига бағишлаб ўтказилган симпозиумда ҳам улкан умидлар билан қатнашиб, нутқ сўзлаганини ва бошқа кўп муътабар даргоҳларда Орол ҳақида бонг урганини алам ва ўкинч билан тилга олиб, Оролни ҳалокатдан сақлаб қолиш бобида бирор-бир жиддийроқ иш қилинмаганлигидан ташвишга тушади. Амалга ошириш муаммо бўлган турли лойиҳалар бору натижа узоқ, дейди.

Асарнинг тили равон ва ширали. Илгарироқ мазкур асар муаллифининг «Қорақалпоқнома»сини ўзбекчалаштириб, анча тажриба орттирган таржимон Раҳим Отаули бу асарда ҳам асл нусха услубини тўла сақлашга ҳаракат қилган. Бобо ва боболар, набира (бола) ва набиралар (болалар) тилига хос индивидуал тил бўёқларининг ўз ранг-жилоси билан беришга муваффақ бўлган. Шунинг учун ҳам асар қорақалпоқчада қандай таъсирчан ва равон ўқилса, ўзбекчада ҳам худди шундай жозиба билан ўқилади.

Мен «Қорақалпоқнома»ни ўқиган чоғимда муаллифнинг ҳар жиҳатдан камолга етганига, қорни ҳам қаловини топиб ёндира оладиган моҳир сўз санъаткори даражасига кўтарила олганлигига имон келтирган эдим. «Бобомга хатлар» бадиҳасини ўқиб, бу ишончим янада мустаҳкамланди.

Фатҳиддин НАСРИДДИНОВ,
филология фанлари номзоди

доимий ҳамроҳ

«ТАРИХ ВА БАДИИЙ ТАЛҚИН»

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилган ушбу рисола таниқли адабиётшунос олим Ҳафиз Абдусаматов қаламига мансуб. Муаллиф китобида тарихий мавзуда ёзилган, ўзбек драма санъатининг нодир намуналарига айланган бир қанча асарларни таҳлил эттан. Бу асарлар эса атоқли адибимиз Уйғун томонидан ёзилган, улуғ аждодларимиз, жаҳон илми ва адабиёти дарғалари Беруний, Ибн Сино, Навоий каби алломалар ҳаёти ва ижодига бағишланган драмалардир.

Муаллиф рисолада ўзбек адабиётида тарихий мавзуга аҳамият берилишининг туб сабаблари, Уйғуннинг бу жанрда яратган асарларидаги новаторлиги, пиесаларининг характерли хусусиятлари ҳақида батафсил мулоҳаза юритади. Китобнинг «Вафо ва жафо» деб номланган бўлимида Уйғуннинг «Алишер Навоий» драмаси турли нуқтаи назардан тадқиқ этилади. Хусусан, драматургни бу асарни ёзишга туртки берган омиллар, «Алишер Навоий» драмасининг ўзига хос хусусиятлари, асар мавзуи, ғояси билан боғлиқ масалаларни олим ўз эътиборида тутади. «Алишер Навоий» пиесаси Уйғун—драматургнинг ижодий тақдирини узил-кесил ҳал қилди, уни драматургия оламига бутунлай боғлаб қўйди. Бу асар унинг янги жанрдаги ижодида байроқдор бўлиб қолди, бошқа пиесалари эса унинг кетидан ғолибона юриш қилиб, олға қараб кетди», деб ёзади муаллиф.

Рисоланинг «Жаҳолат султони, маърифат шоҳи» бобида «Абу Райҳон Беруний» ва «Абу Али ибн Сино» пиесаларининг бадиий жиҳатлари, хусусан, бу асарлардаги конфликтлар, сюжет линиялари, қаҳрамонларнинг ички кечинмалари билан алоқадор хусусиятлар кузатилади. Беруний ихтироларининг абадийлиги драматург томонидан қандай воситалар орқали очиб берилгани, умуман, асарларда трагик мотивлар қай тарзда кўрсатилгани китоб муаллифининг диққат марказида туради. Шу тариқа Ҳ. Абдусаматов Уйғун драматургиясида замонавий муҳим масалалар — Ватан туйғуси, давлатни, мамлакатни идора қилиш масалалари қай даражада ишончли, таъсирчан кўрсатиб берилганини ишончли далиллар билан таъкидлайди.

Китобдаги сўнгги «Менинг тожим — шеъриятим» боби Уйғуннинг «Зебуннисо» асари таҳлилига бағишланган. Тадқиқотчи бу пиесанинг фалсафий асосини асардаги драматик ҳаракатнинг замирида, бадиий образлар тизимида, энг асосийси—муаллиф ғоясининг пафосида, деб белгилайди.

Хуллас, Ҳ. Абдусаматовнинг «Тарих ва бадиий талқин» рисоласи атоқли шоир ва драматург Уйғуннинг ўзбек адабиёти тараққиётига новатор-санъаткор сифатидаги қўшган ҳиссасини, ўзбек драматургияси тематикаси ва мазмуни-мундарижасини бойитишдаги хизматларини далил-исботлар билан кўрсатиб беради. Ушбу наср саҳна санъатига, театр ва тарихга қизиқадиган китобхонларга манзур бўлишига шубҳа йўқ.

«Тарих ва бадиий талқин» минг нусхада нашр этилган. Муҳаррир Тоҳир Қаҳҳор. Нашрни мусаввир Л. Шапар безаган.

«ЎЗБЕКИСТОН ТАСВИРИЙ САНЪАТИ ТАРИХИДАН ЛАВҲАЛАР»

Ўзбек халқининг ўтмиши Марказий Осиё халқлари тарихи билан чамбарчас боғлиқ. Хусусан, санъат тарихи мавзуида ҳам узвий муштаракликни кўрамиз. Яқинда «Ўқитувчи» нашриётида чоп этилган санъатшунос Норсаид Ойдиновнинг «Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидан лавҳалар» рисоласи умумтурк маънавиятининг ана шундай улкан бир бўлаги — Ўзбекистон тасвирий санъати тарихи ва назариясини ўрганишга қаратилган.

Рисолада тасвирий санъатнинг тури, жанрлари ва Ўзбекистон ҳудудида мавжуд бўлган ўзига хос тарихидан ҳикоя қилувчи лавҳалар берилган. Бир қанча қадимги деворий суратлар, ҳайкаллар каби санъат намуналари Н. Ойдинов томонидан изчил таҳлил этилган. Китобда булардан ташқари устоз мусаввирлар ҳаёти ва ижоди ҳақида маълумотлар билан ҳам танишамиз.

Қўлланма «Тасвирий санъат тушунчаси, унинг тур ва жанрлари», «Ўзбекистон ҳудудидаги қадимий тасвирий санъат», «Ислом маданияти даврида тасвирий санъат» ҳамда «XIX аср охири ва XX аср Ўзбекистон тасвирий санъати» каби тўрт бобдан иборат. Санъат — ёш авлод қалбида гўзалликка, нафосатга ошуфта туйғуларни уйғотишини, аслида санъат ана шундай қутлуғ вазифани адо этиб келганини инобатга олсак, «Ўзбекистон тасвирий санъат тарихидан лавҳалар» рисоласининг таълим-тарбия соҳасидаги аҳамияти аён бўлади.

Ушбу ўқув қўлланма ўрта махсус мактабларнинг ўқитувчилари ва махсус билим юртларининг талабалари учун мўлжалланган. Шунингдек, китобдан ўрта умумтаълим мактабларининг тасвирий санъат ўқитувчилари ва барча тасвирий санъат ихлосмандлари ҳам фойдаланишлари мумкин. Рисолани нашрга Республика таълим маркази тавсия этган. Таҳририят муҳаррири Сафо Очил.

Тақризчилар: санъатшунослик номзоди, доцент Н. Абдуллаев ва тарих фанлари номзоди, доцент Н. Норқулов. Китоб 3000 нусхада чоп этилган.

Зулфия МЎМИНОВА

ҚАЛДИРҒОЧ ИНИ БОР ЮРАККИНАМДА

Фирдавс йўлининг очилган куни,
Кўнгилда тугунлар ечилган куни,
Минг турлик чечаклар сочилган куни,
Йўқла, кўнгли камни Наврўзда йўқла.

Жайронлар жуфтини чорлар қирларда,
Дурри шаббаррўз порлар қирларда,
Севгилар қирларда, сирлар қирларда,
Йўқла, кўзи камни Наврўзда йўқла.

Бу тошларга отам қоқилиб ўтган,
Бобом бошин эгиб, йиқилиб ўтган,
Бу йўллардан момом қайтмасга кетган,
Хотирот, даламни Наврўзда йўқла.

Дерлар жуфти кетса, кетади оққуш,
Ўзини ўлимга тутади оққуш,
Севги-ла мангуга ўтади оққуш,
Оққуш, ишқ оламни Наврўзда йўқла.

Қалдирғоч ини бор юраккинамда,
Тошларнинг изи бор кураккинамда,
Тишларнинг изи бор кўйлаккинамда,
Ташна дилгинамни Наврўзда йўқла.

Қирларнинг бошида рўмол ҳўл бўлди,
Найсонлар томдилар — мовий кўл бўлди,
Какликнинг куйидан юрак сел бўлди,
Ғамангиз санамни Наврўзда йўқла.

«Бир зоғи бедоғ йўқ», дунё шу экан,
Хазонсиз чорбоғ йўқ, дунё шу экан,
Эртакки адоғ йўқ дунё шу экан,
Бевақт ўчган шамни Наврўзда йўқла.

Зулфия, юракда атиргул келтир,
Ўша атиргулни шартта юл, келтир,
Кўнгилни тушунгич бир кўнгил келтир,
Кимки боши ҳамни Наврўзда йўқла.

Бибихонимни саҳар чоғида кўрдим,
Соҳибқиронимнинг боғида кўрдим,
Мустақилликнинг кўз, қабоғида кўрдим,
Ўтган ҳазратимни Наврўзда йўқла.

Не-не ҳоқонларга сут берган жонсан,
Қон билан тошларга битик достонсан,
Энамсан — ўзбексан, бексан, султонсан,
Шеърим, султон энамни Наврўзда йўқла.

* * *

Аёлга бахт беринг, саодат беринг,
Деманг, юрибди-ку кулиб, жилмайиб,
Аёл кулиб туриб ўлиши мумкин,
Дунёни олиши мумкин жилмайиб.

Аёлга бахт беринг, саодат беринг,
Гар кўзлари кулиб турса ҳам.
Бўғзининг остида неча минг ҳасрат,
Ой юзлари кулиб турса ҳам.

Кўнглини кўтаринг, ҳеч бўлмаганда,
Қўлини силашга шарофат топинг.
Йиғлаб турганида, ҳеч бўлмаганда,
Ёшини артишга мурувват топинг.

Аёлга бахт беринг, саодат беринг,
Деманг, юрибди-ку кулиб, жилмайиб,
Аёл кулиб туриб ўлиши мумкин,
Дунёни олиши мумкин жилмайиб.

Ногоҳ ерга тушса оппоқ рўмоли,
Босиб ўтмасликка шафоат топинг.
Чақалоқ ялаган этакларини
Тоза, деб айтишга адолат топинг.

Аёлга бахт беринг, саодат беринг
Илоҳим, нур топинг, ҳидоят топинг.
Илоҳим, бахт берган аёл ёнидан
Бахтиёр ўтмоққа иноят топинг.

Илоҳим, қалъасиз, илоҳ, қалқонсиз,
Ғийбатлар йиртмасин кўйлаккинасин.
Илоҳим, ҳушёрсиз, илоҳ, бедорсиз,
Саклар тишламасин юраккинасин.

Аёлга бахт беринг, саодат беринг,
Деманг, юрибди-ку кулиб, жилмайиб.
Аёл кулиб туриб ўлиши мумкин,
Дунёни олиши мумкин жилмайиб.

Аёлга бахт беринг, саодат беринг,
Тоғ қимирлаб, тошлар сўзга кирса ҳам.
Аёлга бахт беринг, саодат беринг,
Олтмишга кирса ҳам, юзга кирса ҳам!

* * *

Равшан ФАЙЗ хотирасига

Равшан, бизни бир кулдир —
Сўрарди санам қизлар.
Сен ёзгандай юзи ой,
Қошлари қалам қизлар.
Кулмай қўйдик, ўрнингни
Билдириб юрибсанми?
Жаннатларда ҳурларни
Кулдириб юрибсанми?
Энди ҳеч ким сим қоқиб
Айтмағайдир пайровлар.
Йўқ самимий сўровлар,
Йўқ самимий чорловлар.
Энди, гоҳ-гоҳ тўпланишсак,
Кулгилар ёлғон чиқар.
Ўртадан Равшан деган
Бир азиз армон чиқар.
Бир кечада дунёни
Доғлаб, тиғлатган йигит.
Бизни кулдирган йигит,
Бизни йиғлатган йигит.
Кулмай қўйдик, ўрнингни
Билдириб юрибсанми?!
Жаннатларда ҳурларни
Кулдириб юрибсанми?!
Сен Оқтовдан оқиб келган
Оқин эдинг бизларга,
Бир энани эмишгандек
Яқин эдинг бизларга.
Унутилмас талабалик
Кунлар, олтин эканлар.
Сен тўйингдан кийиб келган
Тўнлар олтин эканлар.
Хотирада гулхан ёқиб
Дилни чўғлаттан йигит.
Бизни кулдирган йигит
Бизни йиғлаттан йигит.
Илоҳи, жаннатларнинг
Тўрларини кўрган бўл.
Жаннатларда ҳурларга
Шеърлар айтиб юрган бўл.

Ҳусан Эшмурод қирлар, тоғлар, бепоён кенгликлар ҳақида ёзарди. Ватан манзараларининг асрий, абадий шаклларига халқона оҳанглар, бахшиёна нағмалар қуйилади. Шу маънода унинг илк шеърий китоби «Кўнғиротнинг қўшиғи» бахшилар макони, достону термалар замини бўлмиш Деҳқонободга бағишланган фахриялар мажмуидир.

У жўшқин, фахру ҳайратларга тўлғин инсон эди. Кўнглидаги самимият, табиатидаги тўлқинлар дунёни сув босса ҳам тўпиғига чиқмайдиган ҳар қандай кишини-да оқизар эди.

Афсуски, меҳру туйғулари юрагига сиғмаган ушбу самимий инсоннинг жони жисмига сиғмади.

Шоир Ҳусан Эшмурод битган қуйидаги шеърлар воситасида унинг хотирасини ёд этдик.

Худо раҳматлининг руҳи шод бўлсин.

Ҳусан ЭШМУРОД

СЕНИНГ РОЗИНГ ЕТМАЙДИ

Фалакда сонсиз юлдуз,
Узиб берайми, ҳой қиз,
Орзуманд бир ошиқман,
Ғамим йўқ, менга ёлғиз —
Сенинг розинг етмайди-ё,
Сенинг розинг етмайди.

О, сеҳрли муҳаббат,
Уйқудаги атиргул,
Яратганим, ато эт,
Ул жаннонга журъат, тил,
Сенинг розинг етмайди-ё,
Сенинг розинг етмайди.

Етолмайман фарқига,
Қайдан олдинг чиройни,
Сочларингнинг тарҳига,
Жойладингми ё ойни,
Сенинг розинг етмайди-ё,
Сенинг розинг етмайди.

Ширин-ширин тушларим,
Во дариғ, сувга оқар,
Юлдузчалар кўзимга
Етимдек мунгли боқар,
Сенинг розинг етмайди-ё,
Сенинг розинг етмайди.

Дунё дардга боймикин,
Айт, осмон, дилинг ёзгил,
Бу ой ўша оймикин,
Яноқлари қип-қизил,
Сенинг розинг етмайди-ё,
Сенинг розинг етмайди.

Бермиш ясан-тусанга
Туйғуларим ўзини,
Ошиқ шоир Ҳусанга
Сўйлармиш ёр сўзини,
Сенинг розинг етмайди-ё,
Сенинг розинг етмайди.

КАРВОН

Туйғуларим тизилишиб тушмоқда йўлга,
Зўр карвонда қаторлашиб чўзилган нордай,
Парво қилмай на тоғу тош, на адир, чўлга,
Чўнг давондан ўтса, олдида бир манзил бордай.

Бу не манзил, бу не макон, ҳали ноаён,
Балки уям кимсасиздир, шунчаки ердир.
Гоҳ сас бериб, гоҳо бесас кетмоқда карвон,
Балки бу юрт подшоҳи ғазалдир, шеърдир.

Омад сенга, эй шукуҳли карвоним, оқ йўл,
Сафарингга аҳли дунё қилсинлар ҳавас.
То манзилга етгунингча фақат ҳушёр бўл,
Йўлда ногоҳ қароқчилар таламаса, бас!

АДАШГАН ҚЎШИҚ

Турткилайди ширин хотира,
Юрагимга у яна ошиқ.
Йўқ, мен — бу кун мен эмас сира,
Қир бағрида адашган қўшиқ...

Балки, гулим, тутмассан қулоқ,
Балки дерсан, энди ишқ ёлғон.
Кўзларимга ўхшайди булоқ,
Кўзларингга ўхшайди осмон.

Бир кун тобут гўёки бешик
Тебратадир ошиқ жисмимни...
Қир бағрида адашган қўшиқ
Излагайдир айтиб исмимни...

Турткилайди аччиқ хотира.

Наврўзи олам келди

Ер курраси айланиб,
Наврўзи олам келди,
Қир-адирлар товланиб,
қирмизи лолам келди.
Кундуз қуёш чарақлаб,
тунда қамар ярақлаб,
Сою анҳор шарқираб,
жўшқин шаломам келди.
Амир Темур бобомиз
от устида бардамлар,
Хиёбонда устивор,
Истиқболга ҳамдамлар.
Дийдор кўришмоқ истаб,
ул ҳазрат ҳузурига
Дарё тўлқини янглиғ
набиралар қадамлар.

Ҳар тараф чаман-чаман,
нурга ғарқ ҳам дилрабо,
Бахш этиб ором, ҳузур
янграйди қўшиқ, наво.
Йигит-қизлар ясанган,
гурс-гурс одимлар шахдам,
Истиқлол майдонига,
марҳабо, ҳей, марҳабо!

Дўстлик туғлари баланд
ҳилпирайди осмонда,
Менинг гўзал диёрим
ягонадир жаҳонда.
Фахр этинг, қутлуғ қилинг,
ёронлар, биродарлар.
Бугун Наврўзи олам
Туронда — Туркистонда!

Мавлон ИКРОМ

Ғафур ЎМУРЗОҚОВ

«...СЎЗЛАМОҚҚА ҚЎРҚУБ ТУРМАЙМЕН»

Ўзбек миллий журналистикаси асримизнинг дастлабки ўн йилликларида жадидларнинг саъй-ҳаракатлари натижасида шаклланди. Бу борада Маҳмудхўжа Беҳбудий, Мунавварқори, Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Зиё Саид, Абдулла Авлоний, Аъзам Аюпов, Назир Тўрақулов каби миллат фидойиларининг хизматлари каттадир. Шу матбуот фидойилари орасида Ғози Юнуснинг ҳам муносиб ўрни бор.

Ўша давр маърифатпарварларига хос бўлган жонкуярлик, ҳақиқатпарварлик, миллий онгни, маданиятни, илм-маърифатни юксалтириш йўлидаги тиришқоқлик каби хислатлар Ғози Юнусга ҳам хос. У қайси сиёсий-ижтимоий муҳитда яшамасин, хоҳ чор Россияси, хоҳ Мухторият, хоҳ совет даврида бўлсин, амалдаги ҳаракатлари қанчалик тўғри ёки нотўғри бўлишидан қатъи назар, холис ният билан миллатига, халқига хизмат қилиш ҳаёти ва ижодининг асосий мезони бўлиб қолди.

Ғози Юнусда матбуот ва нашриёт ишларига қизиқишнинг бошланиши, тахминан 1913-14-йилларга тўғри келади. У шу йиллари укаси Файзибой ва икки савдогар дўсти билан Латвия, Литва, Эстония, Финляндия, Петербург каби жойларга сафарга чиқади. Нияти — босмахона очиш учун керакли асбоб-ускуналарни олиб келиб, матбаа очиш эди. Афсуски, биринчи жаҳон уруши бошланиб кетиб, зарур дастгоҳларнинг бир қисминигина олиб қайтишади. Лекин, орадан уч-тўрт йил ўтгач, ниятини амалга оширади — ҳозирги кунда ҳам ишлаб турган Эски Жўвадаги босмахонага асос солади.

Ғози Юнус вақтли матбуот билан мунтазам равишда танишиб боради. Турк, озарбойжон, айниқса, татар ва рус тилларини билиши дунёқарашининг шаклланишига ёрдам беради. Чунки ўша пайтда бу тилларда босилаётган газета-журналлар таъсирида янги ҳаёт сари қадам ташлаётган маърифатпарвар жадидлар тўлқини Туркистонда ҳам мавжлана бошлаган эди. Бу ҳаракат, табиийки, табиатан маърифатга ташна Ғози Юнусни ҳам четлаб ўтмади. У ўзининг дастлабки мақолаларидаёқ халқ, миллатнинг жароҳатларига малҳам истаб чиқди. Камчилик ва нуқсонларни соф диний ақидалар ойнасида кўрсатди...

Ғози Юнус дастлаб октябр тўнтариши арафасида ўзини қизиқтирган ижтимоий ҳаётга оид мақолалари билан «Нажот», «Улуғ Туркистон», «Турон» каби газеталарда кўрина бошлайди. Уларда босилган мақолаларида Туркистон аҳлидан низо-нифоқни кўтариш, барча туркистонликларни бирлаштириш, иттифоқ бўлишга даъват асосий ўрин тутади.

Ғ. Юнуснинг «Касалимиз ва унинг доруси» мақоласи «Нажот» газетасининг 1917 йил 28 май сонида босилиб чиқди. Мақоладан муаллифни Туркистондаги «Маҳлуқ бир мараз» (ҳалокатли касаллик — **Ғ. У.**) ва «исломият вабоси» бўлмиш нифоқ ниҳоятда ташвишлантиргани яққол кўринади. У миллатнинг ҳар бир фарзандига мурожаат этади. Уларнинг қалбига кириш учун йўл излайди. Уларнинг қалбларида бир-бирларига нисбатан меҳр-муҳаббат, биродарлик туйғуларини уйғотишга ҳаракат қилади: «Саодат башар иттифоқиладур. Ислом дини мусулмонларни жуда иттифоққа чақирадур. Ажабо, биз мусулмонлар дунё ва охират нажотимизни исломиятда деб билмаймизми?» У иймон ва ислом макон тутган диллар ўртасида узилмас робита борлигига қатъий ишонади. Лекин нифоқ қаердан келади, кимлар келтиради уни? Бу саволларга жавобни ҳар бир мусулмоннинг виждонига ҳавола қилади.

«Турон» газетасининг 1917 йил 6 сентябр сонида босилган «Ал-уламоу варасат ул-анбиё» (Уламолар набийларнинг ворисларидирлар; ҳадис — **Ғ. У.**) мақоласида эса, миллат уламоларига мурожаат этиб, миллатни зулматдан зиёга, жаҳолатдан ҳақиқатга, маърифатга олиб чиқиш улар зиммасида эканини қайта-қайта таъкидлайди. Набийлар сабот ва матонат билан ўз қавмларини руҳоният ила баробар маданият чўққисига ҳам кўтарган эканлар, ўзини уламо деб билган ҳар бир зоти киром пайғамбарларнинг меросхўри эканлигини ҳақдан англаб, уларнинг йўлидан юриши, ишини давом эттириши кераклигини уқтиради.

Давр, замон ўзгаришлари Ғози Юнуснинг дунёқарашига таъсир этмай қолмади. Ижтимоий ҳаётдаги зиддият ва қарама-қаршиликлар унинг ижодида тўла акс этди, дейиш мумкин. У «Мулла Ғози Юнус»дан «Мухториятчи Ғози Юнус»га, «Мухториятчи Ғози Юнус»дан «Коммунист Ғози Юнус»га айланиб борди. Ниҳоят, ундаги бу «эволюция»нинг охири «халқ душмани Ғози Юнус»га бориб тақалди.

Лекин, у ким бўлиб яшамасин, ким бўлиб қалам тебратмасин, битта мақсадда — миллатига хизмат қилиш йўлида фаолият кўрсатди.

Қўқон Мухторияти қонга ботирилгач, 1918 йили болшевиклар партиясига аъзо бўлиб кирди. Бу эса, уларнинг йўлини тўла қабул қилганидан далолат беради. Лекин бу кўп ҳам ҳайратланарли ҳол эмас. Чунки бу йўлни кимлар қабул қилмаган, кимлар ёлғон ваъдаларга ишониб, миллатнинг тақдирини уларнинг қўлига топширмаган. Ғози Юнус ҳам ўшаларнинг бири сифатида совет тузумининг ҳимоячисига айланди. Инқилобий мавзуларда асарлар ёзди. Шундай бўлса-да, ҳақ гапни айтишдан чўчимади, юз бераётган адолатсизлик ва камчиликлардан кўз юммади, халқнинг дардидан айри тушмади.

Мана, «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 25 июн сонида у нималарни ёзади: «...ўзум ҳақиқий бир ишчи ўлдуғимдан бир хил кишилардек сўзламоққа қўрқуб турмайман. Тўғримга келган ҳар бир эгриликка инсоният нуқтаи назаридан боқарман. Миллатимнинг ҳар бир ифродида камчилик кўрар эканман, унинг ташиган сарлавҳасидан қатъи назар айлаб, унинг камчилигини акмаллаштирув тарафига киришмоқни ўзумга фарз айн биламан. Бул зот фалончи-ку деб... қараб турмаймен». «Эски шаҳар машмашалари ва ёхуд тақлид зарари» деб номланган бу мақолада халқнинг бошида турган, иш юритаётган раҳбар шахсларни, уларнинг «халқнинг аҳволи руҳияси» билан ҳисоблашмаслигини, ҳар бир ишда русларга тақлид этишларини, бой-бадавлат кишиларга жазо чораларининг ниҳоятда қаттиқ қўлланилаётганини танқид қилади. Ғози Юнуснинг ўзи ҳам маъмурий органларда ишлагани боис, у ердаги адолатсизликларни жуда яхши англайди, раҳбарлардаги сир-асрорлар ҳам унга анча-мунча маълум.

Мазкур мақоланинг охиридаги миллат ўз ҳуқуқини ўзи олиши, ташлаши ҳақидаги фикрлар жуда аҳамиятлидир. Чунки Ғози Юнус қаламга олган бу ҳуқуқ 70 йиллар мобайнида халқимиздан бегона қилинган эди. «Биз ўз ҳуқуқимизни ўзимиз олмаганда, — деб ёзади у ўша мақоласида, — бошқаларнинг берган ҳуқуқиндан нима фойда. Чунончи, турк тили (туркий тил демоқчи — У. Ғ.) давлат лисони эълон қилингандан сўнг ҳукумат идораларинда қандоғ совуқ қарши олинди. ...Ҳукумат идорасидаги мусулмон биродарлар орасинда бир-бирлари бирла русча сўзлашмак мўдаға кирди. Мана бу ҳоллар ҳар бир ҳуқуқ тарафдорининг юрагини ёндирадир... Биз ўз ҳуқуқимизни талашиб олувимиз керак бир замонда, бошқалар тарафиндан олижаноблиқ қилиб берилган бир ҳуқуқимизни оёғимиз остиға олиб топтовимизни тарих ҳеч вақт унутмас».

Бундан кейин ҳам «Эски шаҳар машмашалари ва ёхуд жамиятимизнинг бориши», «Эски шаҳар озуқ комитетидаги машмашалар», «Халқ бекорга қийналмасун», «Касабачилик иши» каби ижтимоий масалаларга оид бир қанча мақолалар ёзди. Шуниси қизиқки, мақоланавис бошқа туркум мақолаларида тахаллуслари билан, бу хил кескин танқидий мақолаларида эса ҳақиқий номи билан имзо қўяди. Натижада тазйиқларга дуч келади. Кимлардир панапастқамларда унга пўписалар ҳам қилади. Матбуотда ҳам унинг ёзганларини рад этувчи мақолалар пайдо бўлади.

«Дин номидан иғво тарқатувчилар» («Қизил Байроқ», 1921 йил, 24 декабр) мақоласида эса, динга қарши тош отаётганлардан динни ҳимоя қилмоқчи бўлади-ю, совет ҳокимиятининг юргизаётган сиёсатининг ҳали тўла англаб етмагани ҳолда, исломни эмас, болшевизмни ҳимоя қилганини билмай қолади...

Ғози Юнуснинг ижтимоиётга тегишли яна муҳим бир мақоласи борки, бу мақоласиз унинг шахсини, фаолиятини тўла тасаввур этиб бўлмайди. У «Ерлилаштириш теварагидаги луттибозликлар» («Муштум» журнали, 1925 йил, 3-сон) мақоласидир.

Совет тузуми ўрнатилиши жараёнида, бошқа ўлкаларда бўлгани каби, Туркистонга ҳам «коммунизм элчилари» ёпирилиб келиб, маъмурий ўринларни эгаллагандилар. Табиийки, уларнинг асосий қисми рус ва қисман татар миллатига мансуб шахслар ёки Ғози Юнус таъбири билан айтганда, «ёвруполиқлар» эди. Тарихдан маълумки, шахсан Ленин томонидан бир неча марта махсус комиссиялар тузилиб, «Туркистон халқларининг ўз тақдирларини ўзлари белгилашлари... Россия совет ҳукумати юргизаётган бутун сиёсатнинг асоси эканини» англатиш учун Туркистонга сафарбар этилган. Ҳар бир масъулиятли ўринга «доҳий» томонидан раҳбар тайинланган. Совет тузуми бироз қарор топгач, РК(б)Пнинг XII қурултойида маҳаллий идораларни миллийлаштириш тўғрисидаги қарорлар қабул қилинади. Лекин бу қарорлар ҳам «халқларнинг ўз тақдирларини ўзлари белгилашлари» тўғрисидаги қарорлар каби бир ниқоб эди. Бу қарорларни Россиянинг чин биродарлиги деб тушунган Ғози Юнус эса партия қарорлари бажарилмаётганидан ташвишга тушади. Миллатига мустабидларча муносабатда бўлаётганларни текинхўрлар — «шунғиялар» деб атайди. Ҳолбуки, «шунғиялар»нинг энг каттаси Ленин эди. Бироқ, ўзи англамаган ҳолда, «шунғиялар»нинг, биз назарда тутаётган ва мақоланависнинг ўзи назарда тутган «шунғиялар»нинг амалга ошираётган ишларини аччиқ кесатиқ ва киноялар билан фош этади.

Бу мақола етмиш йилларча халқимизнинг муаммоси бўлиб келган мавзуни қамраб олганлиги боис катта аҳамиятга моликдир.

«Великий рус тормиллатчилиги кўз қараши билан, — деб ёзади Ғ. Юнус, — ташландиқ бола каби муғлуқ (мунғлуқ, мунгли бўлса керак — **Ғ. У.**) бўлган ерли халқ инқилобдан кейин шу кунгача ҳам анчағина великий рус шовинизмасиға тутилиб, дамбадам энтикиб, нафаси тиқилиб турди ва турибдир»; «Мана бундай манҳус бажаралар (яъни, рус тормиллатчилари — **Ғ. У.**) бизнинг идораларимизда, айниқса, иқтисодий идораларимизда жуда кўбдир. Буларга ерли халқ дедингми, иймони қирқ газ нарида деябер. Кўб идораларда очиқдан-очиқ ерли халқ ишчиларига сағрашинний штат қамчиси урилди...».

Мақоланинг асосий мавзуи, кўриниб турибдики, маъмурий идора ва ишлаб чиқариш корхоналарини «ерлилаштириш» — миллийлаштиришдир. Бу муаммо фақат ўша давр миллатпарварларигина эмас, балки кейинги кўп ўн йилликлар мобайнида ҳам ўзини миллатпарвар санаган ҳар бир шахснинг юрагини ўртаган муаммо бўлиб келди. Чунки бир қанча масалалар — миллий тил, миллий руҳ, миллий маданият, урф-одат — ҳамма-ҳаммаси ана шу «ерлилаштириш»нинг қай даражада экани билан боғлиқ.

Ғози Юнус ўз юртини дунёнинг тараққий этган бошқа мамлакатлари қаторида озод ва мустақил кўриш истаги билан яшаган эди. У халқини Ўзбекистон номи остида «Бозорингни ўзинг қил, тегирмонингни ўзинг торт» мақолига амал қилиб, биргаликда фаолият кўрсатишга, Шарқда намуна бўладиган бир давлат барпо этишга чақиради. Афсуски, шўролар даврида ваъдаларга вафо бўлмади, омонатларга хиёнат қилинди, орзулар ушалмади, юртини озод кўриш истагида бўлганлар йўқотилди. Ўзбекистон эса «ўн беш ёлғон жумҳурият»нинг (А. Соғуний ибораси) бирига айлантирилди.

Биз юқорида Ғ. Юнуснинг фақаттина ижтимоий ҳаётга тегишли бир неча мақоласи хусусида сўз юритдик, холос. Ҳолбуки, у маориф, маданият, илм-фан, театршуносликка оид юздан ортиқ мақола ёзган. Улар орасида кескин танқид қилинадиганлари ҳам, айбни муҳитга ағдариб, оқлаш мумкин бўлганлари ҳам, бугунги кунгача ўз қадрини йўқотмаганлари ҳам бор. Буларнинг ҳар бири ўзига хос алоҳида мавзу.

Ғози Юнуснинг журналистик фаолияти эндигина шаклланиб келаётган ўзбек матбуотининг, янгича шўровий ва ҳам миллий тафаккурнинг тарихи билан боғлиқ экан, демак, унинг ижодини атрофлича ўрганиш лозим. Биз бугунги кунда «узоқлаштирилган» тарихимиз билан яқинлашар, «бегоналаштирилган» аждодларимиз билан боғланар ва натижада маданий меросимизни ўрганар эканмиз, Ғози Юнус сингари фидойи инсонлар ижодий фаолиятининг барча жиҳатларини холис тадқиқ қилиш адабиётшунослигимиз ва публицистикамизнинг илмий тарихини яратишда муҳим аҳамиятга моликдир.

ТИЛ—ТАФАККУР ЭЛЧИСИ

буни санъатшунослар нега тушуниб етмаяптилар?

«Наврўз — 97» театр фестивали кунларида қизиқарли муҳокамалар бўлди. Шу муҳокамалардан бирида ғалати манзарага дуч келдим. Залга вилоят театрлари, Қозоғистон ва Қирғизистондан келган санъаткорлар, мутахассислар, томошабинлар йиғилган. Нотиқлардан икки киши сўз бошлашдан олдин: «Фикримни русчада эркин ва аниқ баён қиламан, шунинг учун узр... рус тилида сўзласам», дейишди. Менинг бу олимларга эътирозим йўқ. Эҳтимол, чиндан ҳам рус тилида ўқиган ва илмий ишларини ҳам (ўзбек миллий театри ҳақида) рус тилида ёқлаган бу театршунослар ўз фикрларини ўзбек тилида тўғри ва тушунарли баён қилишлари мушкулдир. Лекин мен ҳар бир одам, аввало, ўзи яшаб турган ернинг халқини, унинг тилини ҳурмат қилиши керак, деб ўйлайман. Ваҳоланки, санъат соҳасида ўзбек тилида теран ва равон мақола ёза оладиганлар камчиликни ташкил этади.

Ўзбек тилида яхши, ҳаммабоп мақолалар ёзишга қодир санъат мутахассисларимиз мени маъзур тутсинлару, санъатдан ёзадиган кўпчилик муаллифларимиз тилимизнинг ўзига хосликлари, қонун-қоидаларини яхши билмайдилар. Тўғриси, русча фикрлаб, ўзбек тилида қоғозга туширадилар. Шунинг учун ҳам бундай мақолаларни ўқиш, тушуниш анчайин қийин. Илгари-ку, санъатшунослик бўйича мутахассислар рус тилида ўқитилади, деб важ-карсон кўрсатардик. Эндичи? Ўзбек тилида мазмунли мақолалар ёзиб берадиган санъатшуносларимиз қани? Ахир, тилимиз давлат тили мақомини олганига ҳам анча бўлиб қолди. Ўрганаман деган одам аллақачон тилимиз сеҳрини эгаллаб оларди. Бироқ катта-катта санъатшуносларимиз анжуман ва йиғинларда зални тўлдириб ўтирган одамлар қаршисига чиқиб: «Кечирасизлар, фикримни рус тилида эркинроқ баён қиламан», дея бемалол гапириб кетаверадилар. Наҳотки, улар учун ўзбек тилида фикрини «Эркинроқ баён қилиш» шунчалик қийин бўлса? Ёки улар ўзлари шуғулланаётган санъатнинг эгаси бўлган халқ тилини билиш зарур эмас, деб ҳисоблайдиларми!?

Тўғри, шу кунгача ўзининг кўплаб яхши мақолалари билан матбуотда қатнашиб келаётган Тошпўлат Турсунов, Ҳамидулла Акбаров, Муҳсин Қодиров, Сотимбой Турсунбоев, Ҳамиджон Икромов, Тоир Исломов, Абдулҳай Умаров, Абдували Эгамбердиев, Маҳмуд Аҳмедов каби бир қанча яхши муаллифларимиз, санъатимизнинг жонкуярлари бор. Лекин булар бармоқ билан санарли. Бунинг устига, улар катта авлод вакиллари ҳисобланади. Бундан ўн йил, беш йил, борингки, икки йил олдин санъат ўқув даргоҳларини битирган мутахассислар қаерда? Улар қандай иш билан машғул? Ахир, уларни институт остоналарига катта орзу-ниятлар бошлаб келмаганми-ди? Бугун нега уларнинг овози эшитилмайди? Бундай масалалар билан ким шуғулланади?

Шу ўринда яна бир ҳақли савол туғилади: санъат соҳасида қанчадан-қанча олимлар — фан докторлари, номзодлар илмий из-

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

ланишлар олиб борадилар, аспирантурада шуғулланаётганлар қанча. Хўш, уларнинг бу саъй-ҳаракатлари самараси нималарда кўринади?

Тўғри, олимлар, аввало, санъат соҳасидаги ишларимизнинг мазмун-моҳиятини аниқлайдилар, йўналишларни белгилайдилар, натижаларни умумлаштириб, илмий хулосалар чақарадилар. Бу изланишлар самараси улароқ, санъатимиз, маданиятимиз янада равнақ топиши, чет мамлакатларда эътирофларга сазовор бўлиши керак. Афсуски, айни мана шу вазифа тўла-тўкис адо этиляпти, деб бўлмайди. Негаки, илмий тадқиқотлар ёзаётган санъатшуносларимизнинг кўпчилик ишлари нари борса, талабалар учун «зарурий адабиётлар рўйхати»га киритилади ва уларгагина аён, холос. Гап бу ерда илмий ишларнинг савияси устида бораётгани йўқ. (Бунинг ўзи алоҳида мавзу. Чунки фанга ҳам, оммага ҳам нафи тегмаган номзодлик, докторлик ишлари қанча!) Балки уларнинг кўпчиликка, чинакам санъат ихлосмандларига бориб етмаётганида.

Айтайлик, адабиётдан, техникадан, борингки, иқтисодиётдан ёзилаётган илмий ишлардаги янгилик, албатта, вақтли матбуот саҳифаларида эълон қилинади, кўпчилик унинг мазмун-моҳияти, аҳамиятидан хабардор бўлади.

Лекин санъатда бундай тезкорликни ҳар доим ҳам кўрмаймиз. Оддийгина мисол: бирон-бир спектаклнинг кўригига кўплаб мутахассислар, театршунослар таклиф этилади. Очиғи, бундай тадбирларда янги асарлар ва уларнинг талқини ҳақида кўпинча зарур мулоҳазалар, керакли таклифлар айтилади. Лекин, афсуски, буларнинг барчаси шу ернинг ўзида қолиб кетади. Ўша таклиф-мулоҳазаларга кейин эътибор берилдими-йўқми, бу билан ҳеч ким қизиқмайди. Ахир, битта асар бир неча театрларда қўйилиши мумкин. Зарур тавсиялар, таклифлар уларга ҳам асқотмайдими? Вақтли матбуотда ўша айтилган танқидий мулоҳазаларни тўла беришнинг имкони йўқ. Лекин бошқа бирор йўлини излаб топиш лозим эмасми? Илгари «Ўзбекистон театрларида» деб номланган ойлик ахборот журнали бўларди. Давр тақозо қилаётган экан, нима учун ҳомийлар топиб, ана шу журнални бутунлай янгича, дейлик, таҳлилий, илмий мақолалар бериладиган янги нашр тарзида тиклаш мумкинмас? Агар бу иш амалга ошса, санъат ҳам, санъатшунос ҳам фақат ютарди.

Умуман, мен бир нарсага аминманки, ҳар бир соҳа эгаси ўз касбининг фидойиси бўлиши лозимлигини бугунги кун тақозо этмоқда. Ишонаманки, санъат соҳасидаги мутахассисларимиз қизиққанлари учун ҳам бу касбни танлаганлар. Агар ҳақиқатан ҳам шундай бўлса, уларни ўзлари қилаётган ишлари қандай натижалар бераётгани қизиқтирмаслигини қандай тушуниш мумкин?

Хуллас, юқорида айтилган муаммоларга жавоб топишимиз зарур. Акс ҳолда санъатимиз келажагининг пойдевори бўлмиш бугунги санъатшунослигимиз ғиштлари мўрт бўлиб қолиши мумкин. Санъатшуносларимиз ўзларининг ҳаёт ва ижодларини бахш этган соҳани том маънода ҳурмат қилишга ўрганмас эканлар, айтилаётган кўп гаплар қоғозда қолиб кетаверади.

Мақсадимиз, гаплар шунчаки ўткинчи бўлиб қолмасдан, санъатимиз равнақига фойда келтирсин, ёзилаётган илмий ишлар бугунги санъаткорларимиз учун ҳам дастуриламал бўлсин, уларнинг ижодий фаолиятларида ёрдам берсин. Ана шундагина санъатда яхши асарлар кўпроқ яратилади, ёзилаётган мақолаларга қизиқиш ортади.

Гулчеҳра УМАРОВА

ҲАССОС САНЪАТКОР ЭДИ

Ўзбек театр ва кино санъати жудоликка учради. Таниқли санъаткор, Ўзбекистон халқ артисти Турсунхон Жаъфарова 82 ёшида вафот этди. У 1915 йили Наманган шаҳрида туғилди. 1925—1930 йиллари Намангандаги 5-аёллар мактабида таҳсил олди. Санъатга бўлган меҳр Турсунхон Жаъфаровани Наманган вилоят мусиқали драма театрига бошлаб келди.

1940 йилдан ҳозирги кунгача санъаткорнинг тақдири Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқали драма театри билан боғлиқ ҳолда кечди.

Турсунхон Жаъфарова мазкур театр саҳнасида ўнлаб ранг-баранг образлар яратиб, халқимизнинг ҳурматига сазовор бўлди. Актриса яратган Зуҳра («Тоҳир ва Зуҳра»), Зулхумор («Равшан ва Зулхумор»), Офтобхон («Офтобхон»), Нарзи («Ватан ишқи»), Нодира («Нодира»), Тўлғаной («Момо ер»), Рисолат («Тошболта ошиқ») каби образлар мухлислар эътиборини қозонди. Бу образларнинг ҳар бири Турсунхон Жаъфарованинг машаққатли изланишлари маҳсули бўлиб, халқимиз қалбидан жой олди.

Ўзбек киносида санъаткор яратган Фармонбиби («Келинлар қўзғолони») образи ҳалиҳануз томошабинларни ҳаяжонга солади. Актриса ўзининг сермаҳсул ижоди билан санъатимиз ривожига катта ҳисса қўшди, халқимиз суйган, ардоқлаган санъаткор даражасига кўтарилди. Т. Жаъфарова жамоат ишларида ҳам фаол қатнашди. Шогирдларга мураббийлик қилди.

У кўпйиллик ҳалол ва фидойи меҳнатлари эвазига «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист», «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонлари билан тақдирланди.

Халқимизнинг суюкли санъаткори, Ўзбекистон халқ артисти Турсунхон Жаъфарованинг сиймоси қалбимизда яшайди.

БИР ГУРУҲ ДЎСТЛАРИ

ОХУН

ОРАДАН ЕТТИ ЙИЛ ЎТИБ...

Нега айнан етти йил?

У бундан роса етти йил бурун Олтиариқнинг бир қишлоғидан Тошкентга, биринчи бор ташкил этилган «Камолот-89» қўшиқ конкурсига келиб ғолиб чиққанди. Ўша кунлари ёнида бўлиб, «Ҳа, деган туяга мадор» деганларидек, «зўрсан, зўрсан», деб далда бўп турганмиз. Буни қарангки, «ман-ман» деган ёш хонандалар ичида бизнинг Охун биринчи бўлди. Шундан бери «Камолот»нинг анчагина конкурслари ўтди, лекин ўша галдагидек кучли, маҳоратли иштирокчилар чиқмади. Муҳриддин Холиқов, Ғиёс Бойтоев, Муҳаммадкарим Соипов, Шомаҳмуд Шораҳмедов ўша танлов ғолиблари сафида бор эди.

Хуллас, шу тадбирнинг эртасига иккаламиз гурунглашдик ва роса етти йил бурун «Охун» сарлавҳали мақолам газетада босилди.

Ўша гурунгда, ҳар ҳолда бир-иккита кўйлакни олдин йиртганим боис: «Доимо изланиш, ишлаш керак, шунда тезда машҳур, халқ суйган қўшиқчи бўласан», деб насиҳат ҳам қилган бўлдим. Шунда у: «Э, ака, қанақа тезда, бунга етти қовун пишиғи бор», деганди. «Майли, етти қовун пишиғи ўтиб гаплашамиз», дея хайрлашгандик.

***

Мана, орадан етти йил, етти қовун пишиғи ўтди. Лекин машҳур бўлишига етти йил керак бўлмади. Ўша танловдан кўп ўтмай, у «Халқлар дўстлиги» саройида биринчи концертни берди. Аншлаг! Билетлар қўлга чиқиб кетди. Ҳамманинг оғзида «Кўнглимда бир ёр, қўйнимда бир ёр». Қаёққа қараманг, кассета сотувчилар шу қўшиқни айлантиргани айлантирган.

Хўп, етти йилда нима ўзгарди бизнинг Охунбойнинг ҳаётида. Етти йил олдин бисотида биттагина охорли костюми ва биттагина шу қўшиғи бор эди. Ҳозир эса бир концертда уч марта костюм алмаштиради. Саҳнабоп қўшиқлари ҳам юздан ошиқ (тўйбоплари бунга кирмайди). Қишлоқда тўй бўлса, қозонга ўт ёқиб, ош дамлаб юрган бир мўмин чолнинг фарзанди эди. Пастқам, томи шифер ҳам кўрмаган уйда катта бўлганди. Ҳозир қишлоқнинг ўртасидан икки қаватли янги иморат солди. Велосипеддан бошқасини кўрмаганди ўша конкурсгача. Ҳозир тагида мошин. Илгари Тошкентга келса, арзонроқ меҳмонхонага қўнарди, ҳозир Тошкентдан ҳам квартира олиб қўйган.

Хуллас, ўша етти йил олдинги каби ўтирибмиз иккаламиз.

— Охунжон, мана етти йилда сиз оддий ҳаваскор, биров таниб-биров танимаган қўшиқчидан, таниқли, ўз мухлисларига эга хонандага айландингиз. Бу йўл осон кечдими, қийин?

— Тўғрисини айтсам, ижод, қўшиқ яратиш маъносида бирмунча осон кечди. Лекин қўшиқ атрофидаги, санъат атрофидаги ҳаёт анча қийин кечаркан. Саҳнада ҳеч кимни алдаб бўлмайди. Сени ҳам ҳеч ким алдамайди. Лекин саҳна атрофидаги, ҳаётдаги гаплар одамни чарчатаркан. Баъзан ўйлаб қоламан — мен барибир, ҳар қандай ҳолда ҳам «қишлоқи»лигимга, соддалигимга борарканман.

— Яхши эмасми шу соддалик?

— Албатта, яхши. Лекин у фақат сизга зарарга ишлайверса, бўлмас экан.

— Ҳозир-чи, ҳозир ҳам соддамисиз?

— Умуман, қонимизда бор. Лекин бир куйсангиз, икки куйсангиз, анча пишиқ бўлиб қоларкансиз.

— Ора-сира «Охун тўйига айтиб борган одамни уйига киритмабди, фалон пул сўрабди», деган гапларни эшитиб қоламиз.

— Аниқ эсимда, бундан етти йил олдинги мақолада сиз биринчи бор санъаткорларнинг тўйга бориши хусусида савол бергандингиз. Мен ўшанда «имкон борича ўтказиб берамиз», дегандим. Ҳозир ҳам шундай.

Аввало, санъаткор борки, савдолашади. Бусиз иложи йўқ. Тасаввур қилинг, Сурхондарёдан келишса, хўп деб олдига тушиб кетолмайсиз-ку. «Состав»да 12-13 киши бўлади, 3 та енгил машина ёки бир кичик автобус керак. Биргина бензиннинг ўзи... Бормаймиз эмас, борамиз. Дейлик, ўша Сурхондарёдан бир киши келди. Кўриниб турибди, ночорроқ. Айтган куни бизга тўғри келмади. Унга тўйни фалон кунга кўчиринг, деймиз. Чунки ўша ёқда иккита тўй бор. Шулар қатори уникини ҳам ўтказиб келамиз. Агар ўша томонда тўйимиз йўқ бўлса, унга бориб, эртасига Анжонгами, Намангангами тўйга етиб келишнинг ўзи бўлмайди.

Баъзан орқа эшикдан чиқиб қочган вақтларимиз ҳам бўлади. Эшикнинг тагида тўйга айтувчилар пойлаб ўтирибди. Сиз янги қўшиқ қиляпсиз. Машқ қилишга ҳам илож йўқ. Чекка-чеккага чиқиб ишлаган кунларимиз ҳам бўлган.

Лекин бир гапни юракдан айтаман: ишонинг, қўшиқчининг эл назаридан қолмаганини билдирувчи ҳолат — бу уни тўйга айтиб келишгани, Эшигингдан одам аридими, тамом, торни ҳам четга қўйиб, кетмонни олиб далага чиқиб кетавериш керак.

— Бу ўтган етти йилда Ўзбекистонда сиз бормаган қишлоқ, шаҳар қолмади, ҳисоб. Хоҳ у тўй бўлсин, хоҳ гастрол-концерт. Айтинг-чи, қаерда қўшиқ айтиш ёқади?

— Тўғриси, қишлоқларда. Аввало, қишлоқ ёқади менга. Одамлари самимийроқ. Қўшиқни ҳам бутун вужуди билан эшитади. Улардан озиқ оламан. Шаҳарда эса имтиҳон топшираман.

— Балки катта саҳнадан чўчирсиз?

— Асло! Катта саҳна одамни чархлайди. Усиз ижод ривож топмайди. Катта саҳнада. Тошкентнинг муҳташам саройида концерт бермагунча санъаткор санъаткор бўлолмайди.

— Шу ўтган фурсатда қайси давр сизга қувончли-ю қайси пайтлар оғир кечди?

— Ўша танловдан кейин қарийб тўрт йил худди эртакдагидек ўтиб кетди. Ҳамма жойда ҳурмат, эътибор. Концерт, ойнаи жаҳон, тўй. Ҳамма эшиклар очиқ. Янги қўшиқлар яратиш завқи билан яшадим.

— Кейин-чи?

— Кейин ҳам у эшиклар ёпилгани йўқ. Фақат ўзимда, ўз табиатимда қандайдир бир зерикишми, толиқишми бошланди. Ишлашга, ижод қилишга имкон қолмади. Одамлар, давралардан ортмай, янги қўшиқлар қилолмай қолдим. Ўтган кузда эса бирдан: «Шу зайл кетаверса, у ёғи нима бўлади? Ҳаммасини узиб, янги қўшиқ ишлашим керак. Тамом», — деган қарорга келдим. Бир ойга Тошкентга келиб, одамлар кўзидан четроқда янги дастур устида иш бошладим. Ҳозир ўзим ҳам англаб етолмаётган бир чанқоқлик билан ишлаяпман.

Унинг овози ҳазинроқ, ҳатто айрим ўринларда йиғлоқироқ. Шунга қарамай, мана шу овоз билан ҳам ўз мухлисларини топди. Ҳатто унга ўхшатиб ашула айтувчилар ҳам кўпайди. Ким билади, кучли овоздан ҳорғинроқ овоз тезроқ одамлар қалбига етиб борадими? Балки бу сир унинг қўшиқлари матнидадир? Охун бирон қўшиқни ёмон айтиши, мусиқаси ўхшамаслиги мумкин, лекин ҳеч ким унинг қўшиқ матнига — шеърга эътироз қилолмайди. Шеър танлашда унинг ҳеч кимга ўхшамаган ўз йўли, ўз диди, таъбир жоиз бўлса, ўз сири бор.

Яқинда Халқлар дўстлиги саройида концерт берди. Айни қиш пайти. Устига-устак роса қор урди. У ёғини сўрасангиз, рўза кунлари. «Одам тушармикан» деган хавотирда эдим. Ўша, бундан етти йил олдинги каби аншлаг!

Бу не ҳол?!

У чиндан ҳам истеъдодми? Ё одамлар бир пайтлар тилга тушган Охунни ўша дамларга қиёс қилишмоқчи бўлишдими? Балки шунчаки вақт ўтказишга келишганмикин? Ёки чиндан ҳам уни соғиниб қолишгандир, ахир, икки йил катта саҳнада концерт бермади. Бу саволларга, яхшиси, ҳар ким ўзича жавоб ахтаргани маъқул.

— Ҳозир катта саҳнада концерт бериш учун фақат янги дастур тайёрлашнинг ўзи камлик қиларкан, — дейди Охун. — Аввало, мингта ташкилий «чоп-чоп»лар бор, уларни ҳам қилиш керак. Ҳатто билетларнинг сотилиши билан шуғулланиларкан. Бу гал-ку, бизни Худо қўллади. Лекин келажакда бу масалаларга эътибор қаратмаса, бўлмас экан.

Яна бир нарсани англадим, концерт фақат янги ашула эмас экан.

Бир шинаванда концертдан кейин олдимга келиб шундай деди:

— Концерт учун раҳмат. Лекин ундан эсдалик бўлиб фақат бир чети йиртилиб олинган патта қолди, холос. Қани шу ерда қўшиқларингизнинг кассетаси, дастхатингиз туширилган суратингиз, календар-плакат, сиз ҳақда чоғроқ бўлса ҳам суратли китоблар сотилса. Ушбу кечадан эсдалик булар-ку, ахир...

— Охунжон, иним, энг яхши кўрган ашулангиз қайси, деган савол бермоқчи эмасман. Ҳаммасини яхши кўраман, дейишингиз мумкин. Лекин менга Сизнинг қўшиқларингиздаги икки сатр жуда ёқади. Назаримда, у Сизнинг бутун ижодингиз мазмунини очиб беради. Бу нафақат ошиқнинг суюклисига нидоси, балки санъаткорнинг ўз мухлисларига эҳтироми ҳамдир.

— Шошилманг, жон ака, шу сатрларни мен ўзим айтсам.

— Бажонидил...

— Мен эртаға яшашим учун
Бугун сени кўрмасам бўлмас...

Охуннинг санъати кимгадир ёқади, кимгадир ёқмайди. Унинг ашуласини кимдир мириқиб эшитади, кимдир энсаси қотиб. Лекин, энг муҳими, ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди. Мана шунинг ўзи катта гап.

Аҳрор АҲМЕДОВ

БИРИНЧИ МИЛЛИЙ ТЕАТР

Ўзбек миллий драматургияси ҳамда миллий театри Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг «Падаркуш ёхуд ўқимаган боланинг ҳоли» номли биринчи ўзбек драмаси билан бошланади. Бу асар дастлаб 1914 йил 15 январ куни Самарқандда 320 ўринли театр залида (қўшимча 50 ўрин) намойиш қилинди. Асарни 1914 йил 27 февралда (жорий тақвим бўйича 12 март) Тошкентда Абдулла Авлоний ва Мунавварқори Абдурашидхонов бошчилигидаги «Турон» театр гуруҳи шаҳарнинг ўша вақтдаги энг катта концерт-театр биноси — 2000 кишилик «Колизей»да кўрсатди. Бу, ўзбек маданияти тарихида буюк воқеа бўлиб, замонавий миллий театрнинг туғилиши эди. Драманинг саҳнага қўйилиши Туркистон ўлкасида ўша кезларда чиқиб турган ҳамма матбуот саҳифаларида маданий ҳаётдаги буюк воқеа сифатида баҳоланди. Кетма-кет мақолалар чиқиб турди. Даврнинг энг нуфузли журнали «Ойина» қуйидагиларни ёзади: «27 феврал мусулмон жамияти имдодиясининг фойдаси учун Тошканда «Падаркуш» фожиаси ила «Хур-хур» бир пардали кулгу ҳангомаси саҳнага қўюлди. Энг аввал ибратхона саҳнасига Мунавварқори жаноблари чиқиб, нутқ сўзлаб, тиятр на эканлигини халқға билдуруб айлар. Тамошачилар аввал жанобни олқишлади. Мундан кейин парда кўтарилди. Бой жанобларининг рўлини олган муҳтарам Авлоний, домлалик рўлини олган муҳтарам Зиёбоев, зиёли рўлини олган муҳтарам Асомиддин Хўжаев, Хайриддин рўлини олган Хоний жаноблари саҳнада яхши сўйлар эдилар. Иккинчи парда майхона манзараси... Норни(нг) рўлини олган Пошшохўжаев, Тангриқулнинг рўлини олган Шоҳиноятов, бойвача рўлини олган Бадриддин Аъламов жаноблари эди. Буларнинг ҳар бири ўз вазифасини ўрнига келтурди... Зиёли ила Тошмурод шахсиятини ижро қилганларға сайрчилардин соат ва бошқа нимарсалар ҳадя берилди. Хулоса, жамиятга ушбу миллий тиятр яхши таъсир қолдирди. Падаркушлик фожиаси илм ва тарбиясизликни(нг) натижасини кўрсатар экан деб, халойиқ сўйламоқдадурлар».

Спектакл намойишидан олдин парда кўтарилгач, Мунавварқори Абдурашидхонов умуман театр ҳақида, унинг миллат маънавиятида, истиқболида тутган ўрни ҳақида маъруза қилди, ҳақиқий маънода миллий ўзбек театрининг туғилиши билан томошабинларни муборакбод этди.

Ўзбек театри саҳнасини очишдек шарафли иш Мунавварқори Абдурашидхоновнинг зиммасига тушди. Театрга нисбатан салбий фикрлар, мунозаралар (Саидаҳмад Васлий ва Маҳмудхўжа Беҳбудий ўртасидаги мунозара — **У. Д.**) давом этиб турган бир пайтда Мунавварқори театрни «улуғлар мактаби», «ибратхона» деб, «масхарабоз шаклига кирган зотлар»ни «табиби ҳозиқ» сифатида баҳолайди. Мунавварқори театр томошаларини ташкил қилиш орқали улуғ мақсадларни ўз олдига қўйди: биринчидан, халқни «саноеъ нафиса» — нафис санъатни тушуниш ва бу санъат орқали халқни тарбиялаш бўлса, иккинчидан, «тиятр томошалари», «испектакил намойишлари»да тушган пулларни «жамияти хайрия» фаолиятини кучайтириш, «усули савтия» мактаблари очиш, уларни моддий ва маънавий жиҳатдан таъминлаш, нашриёт ишларини ривожлантиришга сарф қилиш эди. Булардан ташқари, иқтидорли ёшларни ривожланган мамлакатларга ўқишга юбориш ҳам жамият хайрия маблағи орқали амалга ошириларди. Мунавварқори театр томошасига бағишланган мақолаларида ҳам томошадан тушган маблағ ва унинг сарфи ҳақида батафсил маълумот бериб боради.

Биз қуйида Тошкентда биринчи марта ўзбек миллий драмасининг намойиш қилиниши муносабати билан жадидчилик ҳаракатининг раҳбарларидан бири Мунавварқори Абдурашидхонов маърузасини эътиборингизга илк бор ҳавола қилаётирмиз.

* * *

Ушбу 27-нчи февралда Тошканд шаҳрида Колизей номлик тиятрда Тошканд шаҳрининг тараққийпарвар ёш сартиялари тарафидин «Падаркуш» номлик ҳикоя муқаллид (муқаллид — тақлид қилувчи — **У. Д.**) ўйини бўлди. Бул тиятр, яъни муқаллид ўйини сартиялар миёналарида энг биринчи марта бўлган важидин ва баъзи сартиялар бул тиятрға тушунмай, масхарабозлик ва ёки шунга ўхшаш нимарса фаҳм қилгайлар деб, ҳурматлик усули жадид мактабининг муаллими Мунаввархон Абдурашидхон ўғли ўюн бошланмасдан аввал парда кўтарилгач, саҳнага чиқиб ушбу нутқни хуб яхши овоз илан сўзладилар, чунончи:

Жамоат!

Сиз ҳурматлуларға тиятр хусусида бир неча сўз айтмакка жасорат қилиб, қаршиларингизга чиқдим. Бу хусусда маним густохона ҳаракатимни афв этмагингизни ожизона рижо қилурман.

Бизни(нг) Тошканд шаҳрида бир неча мартаба миллий тиятрлар ўйналган бўлса ҳам холис Туркистон тилида ҳануз бир тиятр ўйналмоғонлиги барчамизға маълумдур. Шул сабабли баъзи кишиларимиз тиятрға эҳтимолки, ўйинбозлиқ ёхуд масхарабозлиқ кўзлари ила боқурлар. Ҳолбуки, тиятрнинг асл маъноси ибратхона ёки улуғлар мактаби деган сўздур. Тиятр саҳнаси ҳар тарафи ойинабанд қилингон бир уйға ўхшайдурки, унга ҳар ким кирса, ўзининг ҳусн ва қабиҳини, айб ва нуқсонини кўруб ибрат олур ва бу саҳнада кўзига ёмоҳ кўрунган маст одатлардин ва бузуқ ахлоқлардин узр қилмоққа ҳаракат қилур. Биноилло, тиятрни бузуқ ахлоқ касалларининг энг ёқимли давосиға ўхшатган киши ёлғончи бўлмаса керак, деб ўйлайман.

Давоми олтинчи бетда

НАВРЎЗ ЭЛЧИЛАРИ

Кўкламги маросимларнинг аввали бўлган Наврўз ҳамма замонларда жиддий тайёргарлик, турли урф-одат ва зиёфатлар билан қарши олинган. Йил бошининг элчилари кўп. Булар баҳордаги илк момоқалдироқ, лайлак, қалдирғоч, бинафша, бойчечак...

Бойчечак билан боғлиқ халқ қўшиқларида узоқ тарих, қадимий тасаввур ва одатлар маълум даражада ўз ифодасини топган. Олимларнинг аниқлашларича, бой сўзи қадимги туркийларда муқаддас, бадавлат маъноларида қўлланган. Баъзилар рус тилидаги бог — худо сўзи ҳам шундан дейишади. Аждодларимиз ишончига кўра, бойлик, давлатни ҳам худо беради. Демак, бойчечак — муқаддас, тўкинлик келтирувчи илоҳий гул.

Бойчечагим бойланди,
Кўчама-кўча айланди.

Демак, бойчечак бойланибгина қолмай, уни кўчама-кўча олиб юришган. Бойчечакни кўрганлар баҳор келганига, табиатнинг яна тирилганига шукур қилишиб, элга, оилага, ўзларига мўл ризқ, соғлиқ, бахт тилаб, байрамга тайёргарликни бошлаганлар:

Бойчечагим бойланди,
Қозон тўла айронди.

Оқлик — сут, қатиқ, айрон, қимиз туркий халқлар учун қут-барака, соғлиқ рамзи бўлган. Меҳмонга, дўстга, энг аввал оқлик ичирганлар. Бойланган бойчечак қурбонликка аталган.

Бойчечакни тутдилар,
Тут ёғочга осдилар.
Қилич билан чопдилар,
Бахмал билан ёпдилар.

Халқимизнинг узоқ тарихидан, урф-одатларидан хабардор кишига бу қўшиқ шундай тасаввур беради: аждодларимиз баҳорнинг илк элчиси муқаддас бойчечакни тутиб, яъни даста қилиб боғлаб, ҳаммага кўрсатиб, кўчама-кўча айланишгач, маълум бир тут дарахти тагига тўпланишган. Сермева ва кўп йиллик бўлгани учун тут дарахти тарихда илоҳий, сиғинадиган даражага етишган. Бешик, чўмич, қошиқ, мусиқа асбобларини тут дарахтидан ясаганлари ҳам тарихан шу ҳолат билан боғлиқ.

Бойчечакни тут дарахтига осиб, қилич билан чопиш қурбонликнинг бадиий ифодасидир. У руҳлар билан инсонлар ўртасида воситачи ҳисобланган.

Юқоридаги қўшиқ мазмунидан аён бўладики, руҳларга қурбонлик қилинган муқаддас бойчечакни эъзозлаб, бахмал билан ёпишган. Аза маросимларида марҳумнинг устига бирор тоза буюм, одатда бахмал ёпиш одати ҳозиргача сақланиб қолганлигини эътиборга олсак, «Бахмал билан ёпдилар» мисрасининг маъноси янада равшанлашади.

Бойчечагим боласи,
Қулоғида донаси.
Донасини олай десам,
Югуриб чиқди онаси.

Қулоқдаги дона — шабнамдир ва у ҳам анъанавий дунёқарашда соғлик ва бахт рамзи ҳисобланган. Шу сабаб эрта кўкламда шабнамда яланг оёқ юришган. Ўзлари юра олмаган беморларни етаклаб шабнамни бостиришган. Бу одат баъзи жойларда ҳозиргача мавжуд. «Югуриб чиққан она...» эса бойчечакнинг томиридир. Томир — аждодлар рамзи.

Қўшиқда бойчечак, унинг боласи ва онаси, яъни уч авлод тилга олинмоқда. Уч — анъанада илоҳий рақам — осмон, ер, ер ости дунёсини англатади.

Аждодларимиз нафақат бойчечак, балки барча хушбўй гуллар ҳосилнинг мўл бўлиши, инсоният авлодининг давомийлигига ҳам ижобий таъсир қилишига ишонганлар. Шу сабаб халқимизда чаккага гул, эрта баҳорда бинафша, бойчечак қистириб юриш одати жуда кенг тарқалган:

Чаманда гул очилибди-ю,
Чакканга тақ, чакканга —

қўшиғи ана шу ишонч ва одатнинг бадиий ифодасидир.

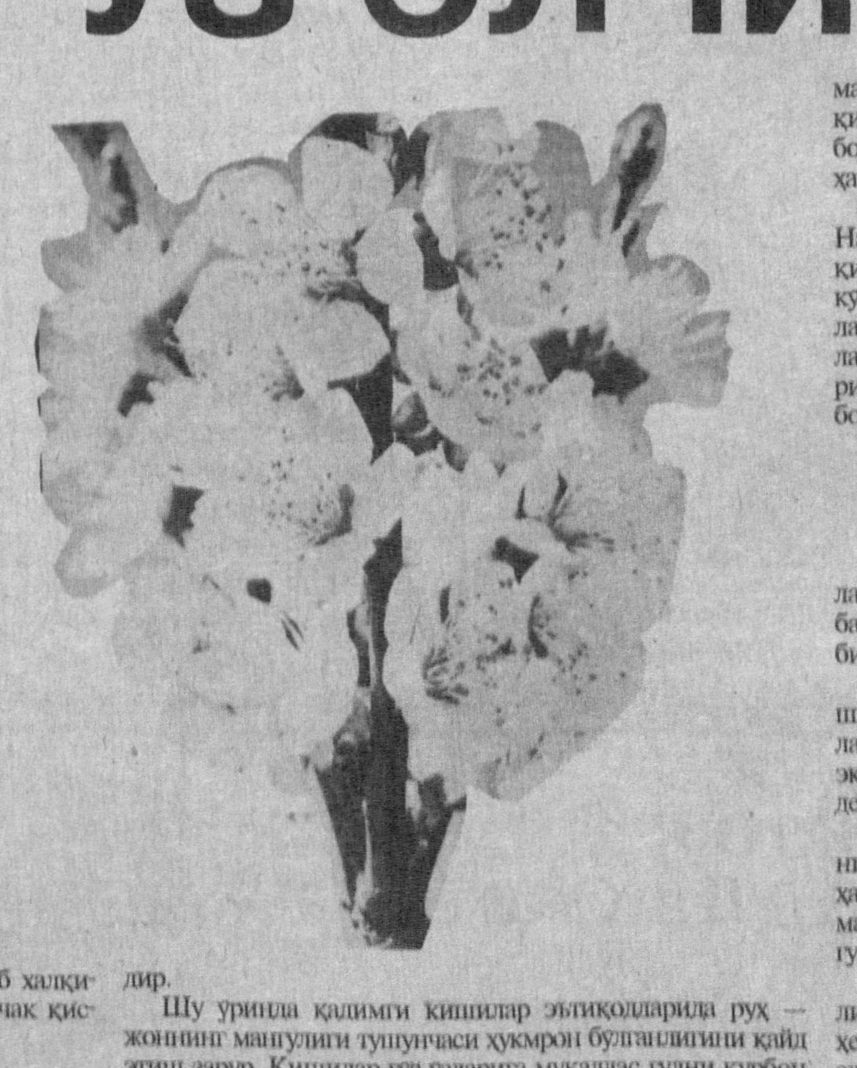

Шу ўринда қадимги кишилар эътиқодларида руҳ — жоннинг мангулиги тушунчаси ҳукмрон бўлганлигини қайд этиш зарур. Кишилар гўё ўзларига муқаддас гулни қурбон қилишиб, унинг жонини руҳлар оламига йўллаганлар.

Машҳур ўзбек халқ эртаги «Тоҳир ва Зуҳра»да ҳам жон мангулигига ишонч туфайли қаҳрамонлар қабридан оқ ва қизил гуллар униб чиқади. Демак, архаик дунёқарашда бойчечак гулгина эмас, инсоннинг яқини, қариндоши ҳамдир.

Халқимиз ҳозир ҳам бешик, никоҳ тўйлари, ҳайит ва Наврўз каби байрамлардан аввал руҳларга қурбонликлар қиладилар, қабристонлардан хабар оладилар. Моҳиятига кўра булар жуда қадим даврлардан буён давом этиб келаётган анъанавий хотира кунларидир. Бундай хотирлашлар йил бошида айтиладиган Наврўз — йўқлов қўшиқларида ҳам ўз бадиий ифодасини топган бойчечак билан боғлиқ қарашларга уйғунлашиб кетади:

Ўйилсин ерлар, ўйилсин,
Ўртасидан бўлинсин.
Наврўз чоғи онажоним,
Бойчечак бўлиб кўринсин.

Бу қўшиқ инсон жонининг турли шаклларга эврилишлари, мангулиги, инсон ва табиатнинг бир бутунлигини бадиий ифодаловчи анъанавий дунёқарашнинг ўзига хос бир кўринишидир.

Тарихий маълумотлар, хусусан, И. Бичуриннинг ёзишига қараганда, баъзи узоқ туркий аждодларимиз марҳумларни ҳам сунгги йўлга куй, қўшиқ билан кузатишган экан. Ҳозирги Олтой турклари инсон ҳаётида уч тўй бор деб билишар экан. Булар: туғилиш, никоҳ ва ўлимдир.

Ўзбекларда ҳам: «Қари ўлса — тўй» тарихий мақолининг мавжудлиги олтойликлар дунёқарашларининг бизга ҳам хос бўлганлигини кўрсатади. Демак, баҳорнинг илк маросимлари, бойчечак ва унинг қурбон қилиниши мангулик рамзидир.

Туркий халқлар жиддий маросим арафасида қурбонлик қилиниб, ис чиқарилгунча бошқа оила, бировларга ҳеч нима беришмаган. Ҳар нарсанинг аввали руҳлар ва аждодларники деб билинган. Умуман, ўзбекларда маросимлар учун пиширилган нон ва барча таомларнинг ўрни ва аҳамияти бўлакча. Қишлоқларда ҳар куни нон ёпишади. Аммо, тўй, байрам, умуман, маросимларга атаб ёпилган нонларнинг алоҳида вазифалари бўлади. Масалан, қиз билан йигит унаштирилганда синдирилган нон икки томонни бир-бирига қариндош, аҳил қилишга ҳисса қўшади деб билинган ва бу одат «нон синдириш» деб алоҳида номланади. Бўлмаса, нон ҳар куни синдириладику. Тўй нонини, таомларини еганлар тўйга етайлик, деб ирим қилишади. Куёвнинг ўз жўраларига ош ошатиши ҳам ана шунга ишора.

Баҳорги маросимларни сумалаксиз тасаввур қилиб бўлмайди. Муҳими, у кўпчилк таоми ҳисобланиб, умумий қозонда пиширилган. Сумалак учун дон, ёғ, ўтин, ун кўпчилик хонадонидан олинишида ҳам чуқур рамзий маъно бор. Қадим ишончларга кўра, бир қозонда пиширилган, кўпчилик улуш қўшган, кўпчилик билан бирга ейилган таом одамларни бир-бирига туғишгандай яқин қилган.

Сумалак ўхшаши йўқ, расм-русумга эга таом. У тузсиз пиширилгани учун бировга берилганда қарз ҳисобланмайди. Туз қарзи эса ўзбекларда катта қарздир. Вазифасига кўра сумалакка яқин турадиган таомлардан бири йилгўжа деб юритиладиган суюқ таомдир:

Наврўз келди бу кеча,
Пиширинг Наврўз гўжа.

Эрта байрам деган кеча ёки байрам куни тонг саҳарда, далага биринчи марта қўш чиқариладиган кунлар ҳар бир оила гўжа пишириб, маълум бир жойга ўрнатилган дошқозонга келтириб қуйган. Қозон тўлиши «қозон тўлди» деб юритилган. Тўлган қозондаги гўжани серфарзанд бир момо навбат билан каттаю кичикка тарқатган. Чунки аёлларнинг серфарзандлиги далалар ҳосилига ижобий таъсир кўрсатади, деб тушунишган.

Одамлар бундай йилгўжа ҳам элу юртнинг аҳиллиги, йилнинг серҳосил келиши, оилаларнинг серфарзанд бўлишига илоҳий таъсир кўрсатади, деб билганлар.

Биз баҳорги удум ва маросимларнинг, уларда айтиладиган қўшиқларнинг айримларига тўхталдик, холос. Бу қадимий одатлар халқимиз маънавиятининг бугунги кунларга қадар омон етиб келган рангин жилоларидир.

Асқар МУСАҚУЛОВ,
филология фанлари доктори

КЕРАКЛИ ОДАМ

Томоша

Шифокорлар қабулхонаси. Икки шифокор йигит нималарнидир ёзиш билан банд. Қўлида дастрўмол тутган бемор кириб келди.

БЕМОР. Ассалому алайкум...

Биринчи шифокор ишдан бош кўтармай, шеригига ишора қилади. **(Иккинчи шифокор олдига бориб).** Ассалому алайкум...

Иккинчи шифокор ҳам ўша ҳолатда шеригига имлайди. **(Биринчи шифокор олдига бориб).** Мен шамоллаб қолибман, шунга...

1-ШИФОКОР. Шамоллаш ҳам касалликми? Юз грамм ичволиб, ўраниб ётмайсизми? Терлардингиз, шу билан шамоллашдан асар ҳам қолмасди. Кўриб турибсиз, бизам бекор ўтирганимиз йўқ. Ҳов, ана кишига учранг, бунақа майда-чуйда касалликлар билан ўша киши шуғулланади.

2-ШИФОКОР. Нега энди мен майда-чуйда касалликлар билан шуғулланар эканман. Мен хирургман! Тушундингизми, хирург! Бурнингиз пачоқ бўлганда эди, биз қарардик. Бурнингиз оқяпти экан— бу терапевтнинг иши.

1-ШИФОКОР. Ҳ-о-о! Биз бурни оққанлар билан шуғулланадиган бўлиб қолдикми? Раҳмат! Яхшиям бурни оққанларнинг дўхтири демадингиз!

2-ШИФОКОР. Бирорта дори ёзиб бериб қўяқолинг, нима бўлгандаям сиздан битта-иккита кўйлакни кўпроқ йиртганмиз, укам!

1-ШИФОКОР. Исмингиз?

БЕМОР. Абдураҳмон.

1-ШИФОКОР. Қаерда ишлайсиз?

БЕМОР. Шаҳардаги қурилиш материаллари омборида мудирмиз.

2-ШИФОКОР. **(Ўрнидан туриб, чопиб келади)** Э, ассалому алайкум, Абдураҳмонжон ака! **(сўрашади)** Соғмисиз, саломатмисиз? Опамлар, жиянлар яхшими? Танимай қолибман, акахон. Бир келибсиз-да, бир келибсиз. Шамолладим денг? Омборда юравериб зах ўтган-да, акахон! Даволаймиз, Сиздай акахонларни даволаймиз деб ўтирибмиз-да. Қани, акахон, биз томонга ўтсинлар, марҳамат.

1-ШИФОКОР. Ҳов, ака, ҳов, ака! **(Уларнинг йўлини тўсади)** Бунақаси кетмайди, ёғлироғи сизга-ю мундайроғи бизгами? Кечириб қўядилар, акамнинг касаллари биззи касал. Бу ёққа юринг, акахон, ётқизиб даволаймиз ўзимиз. Сизга ўхшаган акахонларга атаб люкс хоналарни тайёрлаб ўтирибмиз. Марҳамат қилинг!

2-ШИФОКОР. Ёшлик қилманг, Равшанжон, ёшлик қилманг. Акамни биз даволаймиз.

1-ШИФОКОР. Биз даволаймиз, биз. Бурни оққанларни у киши даволайди деб ҳозиргина ўзингиз айтдингиз-ку? Бурни синганда эди қўлимни ҳам теккизмасдим. **(Беморга)** Уни устига, акахон, уларнинг хоналари жуда ҳам совуқ. Беморлари пўстин кийиб ўтиришади. Биз бўлсак, уйдан электр печка олиб келиб бўлса-да, хоналарни иситиб қўйганмиз. Юрақолинг, акахон!

2-ШИФОКОР. Ҳо-о- о! Биззики совуқ бўлиб, сиззики иссиқ бўлиб қолдими? Бекорларни айтибсиз! Хонангиз иссиқ бўлса-да, бўлимингиздан дори-дармонни кундузи чироқ ёқиб ҳам топиб бўлмайди. Ҳамма дориларни беморларингиз уйларидан олиб келишади. Бизда эса **(беморга)** сиздек акахонлар учун ҳар қанча бўлса-да, топилади. Юрақолинг, акажон!

1-ШИФОКОР. Дорингиз сероб бўлсаям бу касалликнинг хирургияга ҳеч қандай алоқаси йўқ! Бу касал терапевтический! Юринг, акахон!

2-ШИФОКОР. Бўлмаган гап! Акамнинг бурунлари қизарган, кўриб турибсиз. Демак, касаллари хирургический!

1-ШИФОКОР. Терапевтический!

2-ШИФОКОР. Хирургический!

1-ШИФОКОР. Сиз ниманиям билардингиз, терапевтический!

2-ШИФОКОР. Сиз нимани билиб қўйибсиз! Дипломни сотиб олгансиз, биламан! Шунинг учун ҳеч балога ақлингиз етмайди!

1-ШИФОКОР. Сиз иккита институтни тамомлаган бўлсангиз-да, ҳеч нарсани уқмагансиз! Шунинг учун...

БЕМОР. Ҳов, инсонлар, сизларга нима бўлди? Ҳов, биродар...

2-ШИФОКОР. Сиз жим туринг! Бу бола менинг ким эканлигимни ҳали яхши билмайди шекилли. Мен сенга кўрсатиб қўяман, жўжахўроз!

1-ШИФОКОР. Мен ҳали жўжахўроз бўлдимми? Унда сен, унда сен... курка товуқсан!

2-ШИФОКОР. Мен-а?! Ҳей, ҳов...

БЕМОР. Сизларга нима бўлди? Вой, бас қилинглар, юрагим ўйнаб кетяпти, бас! Вой, вой, юрагим! **(Стулга ўтириб қолади).**

1-ШИФОКОР. Ие, ие! Акахон нима бўлди? **(Чопиб келади, томирини ушлаб текширган бўлади, қўл силтаб кетади (ўзича)** Ие, акангиз кетиб қолибди-ку! Энди омбордан ҳам фойда йўқ. **(Шеригига)** Ҳақиқатан ҳам бу касалликнинг терапияга алоқаси йўқ экан, энди билдим. Сиз тўғри айтибсиз, бу сизнинг касалингиз — хирургический. Бемалол даволайверинг.

2-ШИФОКОР. **(Беморни текшириб кўради, уям қўлини силтайди)** Йўқ, дўстим, мен янглишган эканман, сиз ҳақ гапни айтибсиз, бу касал сизники. Бемалол даволашингиз мумкин. Хоҳласангиз, уйингизга олиб кетинг.

1-ШИФОКОР. **(Бошини буриб)** Ҳов, ака, шундай қолаверса бўлмас. Касали терапевтический эмаслиги аниқ-у, лекин...

2-ШИФОКОР. Хирургический эмаслиги ҳам кундай равшан, демак...

1-ШИФОКОР. Демак, кечагина ўқишни битириб иш бошлаган дўхтир бола бор-ку, ўшанинг касали эди, деб қўяқоламиз.

2-ШИФОКОР. Тўппа-тўғри айтдингиз, дўстим, Бу касал аниқ ўшаники!

1-ШИФОКОР. Қани, кўтардик. Ўша боланинг хонасига олиб чиқиб қўяйлик.

(Иккови беморни кўтариб чиқади).

Азамат САРВАР

УЗУМХЎР АФАНДИ

Хандалар

Утакетган қабиҳ ва дилозор киши бор эди. Унинг совуқ қилиқлари башарасига ҳам уриб, афтангори музга ўхшаб кетганди. Бир куни у Худога нола қилиб:

— Эй, Парвардигор, мени жаннатингга рўбарў қилгин, — деб турган экан, ногоҳ қаршисида Афанди пайдо бўлиб:

— Сен Оллоҳдан жаннатни эмас, дўзахга рўбарў қилишини сўра. Зеро, сенинг муздай совуқ башарангни дўзах олови сал илитмаса, бу дунёнинг оловлари кор қилмайди, — дебди.

* * *

Умрида қовун экиб кўрмаган олибсотар қовунчи Афандидан сўрабди:

— Афандим, қовунни узганда палагидан сув чиқадими, йўқми?

— Унисини билмадим-у, лекин сендақаларга улгуржи сотганида деҳқоннинг кўзидан сув чиқиши аниқ, — деб жавоб берибди Афанди.

* * *

Афандидан бир ўғри сўрабди:

— Дунёда энг хунук кўз қанақа бўлади?

— Бировлар мулкига олаядиган кўз дунёдаги энг хунук кўз бўлади, — деб жавоб берибди Афанди унинг ўғрилигига ишора қилиб.

* * *

Шаҳардан қайтган Афандига ҳамқишлоқлари савол беришибди:

— Айтинг-чи, шаҳарликлар дастурхонга дастлаб нима тортишаркан?

— Кулдон.

* * *

Афанди ўғлига пул бериб бозорга жўнатибди. Ўғил қайтиб келгач, буни қанчага олдинг, уни қанчага олдинг, деб сўрайверибди. Ўғил эса, ота саволларига нуқул осмонга қараб туриб, жавоб бераверибди. Шунда Афанди:

— Менга қара, нега нуқул осмонга қараб гапирасан, — дебди.

— Ўзингиз ҳеч қачон кўзимга қараб туриб ёлғон гапирма, дегандингиз-ку, — деб жавоб берибди Афандининг ўғли.

* * *

— Бугун мактабда нима ўқидиларинг? — сўрабди Афанди ўғлидан.

— Карра жадвални ёдладик.

— Вой-бўй, — дебди Афанди таажжубланиб. — Ман мактабда ўқиб юрган пайтларда ҳам шу каррани ёдлашарди. Ҳалиям ёдлаб бўлишмабди-да, а?

* * *

Афанди бир боққа кириб узум ўғирлаётган экан, эгаси келиб қолиб дебди:

— Ие, Афандим, кушпа-кундуз куни ўғирлик қилгани уялмайсизми?

— Қоронғида боғингизга киргани қўрқсам нима қилай? — деб жавоб берибди Афанди сур бўлиб.

Ривоят

ШЕРНИ ЕНГГАН ЙИГИТ

Ора-чора уйга ширакайф келганимда раҳматли отам хиёл хафаланиб: «Ўғлим, нега ичасан? Ичкиликдан бирор кимса шох чиқарганмидики, сен қуруқ қолдинг? У соққаманд шишанинг ичида жин туради. Одам ичига киргач, ноғора чалиб нағмасини бошлайди», деб бир гал ушбу ривоятни айтиб берган эдилар.

Қадим замонда шароб тайёрлаш билан шуғулланувчи бир чол бўлган экан. Унга бу касб ота мерос бўлиб, у ёлғиз ўғлига ҳам ҳунарини ўргатибди. Юрт тахтига янги подшоҳ ўтиргач, ичганда кишини сархуш этувчи ичимликларни макруҳ ҳисоблаб, мусаллас, шаробни тайёрлаш, ичишни қатъиян ман этибди. Салтанатда кимки бу ишга қўл урса, у ўлим жазосига маҳкум этиладиган бўлибди.

Ота-ўғил касби касодга учраб, ночорликда кун кечира бошлашибди. Кўп ўтмай, отаси қазо этибди. Ўғил тушкунликка тушибди. Мардикорлик қилай деса, бу ишнинг уддасидан чиқишликка кўзи етмабди. Тиланчилик қилай деса — иснод. Қийинчилик, йўқчилик тинкасини қуритгач, у ўлимига рози бўлиб, ўзини осмоқчи бўлибди. Ертўлага тушиб, шифтга арқон боғлабди-да, ўзини осибди. Арқон узилиб кетиб, у бор гавдаси билан ерга ағдарилиб тушибди.

— Лаънати арқон! — дебди у жаҳли қўзиб. — Шунча йил эшакнинг бўйнида боғлиқ туриб узилмадинг. Мен ғарибга қолганда дош беролмадинг-а?..

Шу маҳал ёдига отаси бир пайтлар ертўлага кўмиб қўйган хум тушибди. Раҳматли отаси кўзи қиймаганидан бир хум қўлбола шаробни «Подшоҳнинг айғоқчилари билиб турибдими? Пайти келиб бир кунимга яраб қолар», деган мақсадда ертўлага кўмиб қўйган эди. Бундан ўғил хабардор эди.

— Кел-э, бўлганча бўлар, — деб ўйлабди у, — очимдан ўлганимдан кўра отамдан қолган шу мерос шаробдан бўкканча ичиб, жон берганим яхши... Айтганча, ширакайф ҳолда кўчага чиқсам ҳам бўлади. Миршаблар дарров тутиб олиб, тўғри дор остига олиб боришади-да, бир зумда осишади қўяди.

У кўмилган хумни кавлаб олиб, бўкканича ичибди. Кайфи ошиб, алмойи-алжойи хиргойи қилганча кўчага чиқибди. Қарасаки, у билан ҳеч кимнинг иши йўқ, барча подшо саройи томонга ошиқяпти.

У ҳам гандираклаб томоша майдонига етиб борибди. Тумонот одам тўпланган. Катта бир қафасда бир ҳайбатли шер наъра тортиб турибди. Кенг майдонда эса алпкелбат паҳлавон айланиб юрибди. Қафас оғзини очиб, шерни майдонга чиқариб юбориш масаласи кўндаланг бўлиб турган экан.

Бир вақт подшоҳ ўрнидан туриб:

— Кимки қафас оғзини очиб, шерни майдонга ҳайдаб чиқарса, бир ҳамён олтинли бўлади, — дебди.

Шунда ҳам ҳеч кимдан садо чиқмабди. Аранг оёқда турган, ҳалигина ўлимига рози бўлиб, фармони олийни менсимай маст ҳолда кўчага чиққан шаробчи йигит «Қудратингдан ўргилай, яратган эгам, омадим чопганини қаранг, қисматим шерга ем бўлишлик экан-да», деган ўй билан даврани ёриб ўтиб, тўғри қафас томонга йўналибди.

Ширакайф шаробчи гандираклаб тўғри қафас олдига борибди. Ундан атрофга бадбўй ҳид тараларкан. У тап тортмай қафас оғзини очибди. Шер эса бандиликдан қутулиш ўрнига қафас бурчагига тиқилиб, «ови»дан юзини ўгириб олибди. Чунки шер сассиқ ҳидни ёқтирмас, қуланса нарсаларни жини суймас экан.

У қафас ичига кириб, «Қани, есанг имилламай тезроқ еяқол-да», деганча шерни жон-жаҳди-ла тепиб, унга дағдаға қила бошлабди. Шер эса қуланса ҳиддан беҳолланиб, қафасни тарк этиш уёқда турсин, унинг бурчагига баттар тиқилиб, ғужанак бўлиб олибди.

Йигит бир пайт атрофга қараса, томошаталаб халойиқ қафас эшиги очилиши биланоқ ура қочиб қолишган, майдонда девкелбат полвон тугул, шоҳ ҳам кўринмасмиш.

Шу воқеадан кейин шоҳ шерюрак йигитни саройга чорлаб, ундан довюраклиги боисини сўрабди. Мусалласчи йигит бор гапни яширмай айтиб берибди. Шоҳ йигитга ваъда қилган олтинни инъом этибди. Сўнг — фармони олийга кўра шаробхўр йигитни ўлимга ҳукм қилибди.

Саид РАВШАН

ТАНЛОВГА МАРҲАМАТ!

«Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмаси Хоразм вилоят ҳокимияти билан биргаликда Ўзбекистон халқ артисти КОМИЛЖОН ОТАНИЁЗОВ номидаги Республика хонандалар танловини эълон қилади.

Ўзбек халқининг юксак маънавий фазилатларини камол топтириш, ёш хонанда ва созандаларни бой маданий меросимиз, асрлар давомидаги анъаналаримиз ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш, ёш истеъдодли хонандаларни кашф этиш, устоз ҳофизларнинг бетакрор ижрочилик услубларини улар мисолида янада ривожлантириш танловнинг асосий мақсадидир.

1997 ЙИЛНИНГ 23-25 ИЮН КУНЛАРИ УРГАНЧ ШАҲРИДА ЎТАДИГАН ТАНЛОВНИНГ АСОСИЙ ШАРТЛАРИ:

Танловда 18 дан 32 ёшгача бўлган мамлакатимиз театр, концерт, радио ва телевидение жамоаларининг яккахон хонандалари, олий, ўрта-махсус бадиий ўқув юртларининг ўқитувчи ва талабалари, иқтидорли ҳаваскор йигит-қизлар иштирок этишлари мумкин. Хонандалар ўз жамоаларининг созандалари билан қатнашишлари лозим.

Ансамбл таркибида фақат миллий чолғу созлари бўлиши шарт. Танлов иштирокчилари амал қилиши лозим бўлган айрим қоидалар:

— анъанавий ашула ижрочилик йўллари, нафасни ишлатиш маҳорати;

— ашула сўзларини тўғри талаффуз қилиш ва ғазал маъносини чуқур тушунган ҳолда ифода этиш;

— К. Отаниёзов ижрочилик услубини ўз талқинида кўрсата билиш;

— саҳна маданиятига тўлиқ риоя этиш.

Танловда қатнашишни истаган номзодлар ҳужжатларни 1997 йилнинг 1 июнигача «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмасига (Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 2-уй, «Туркистон» саройи, К. Отаниёзов номидаги танловнинг ташкилий қўмитасига, тел: 53-70-08, 34-00-43) топширишлари лозим.

Қуйидаги ҳужжатлар 2 нусхадан топширилади:

а) Таржимаи ҳол.

б) 13х18 ҳажмдаги 2 дона фотосурат.

в) Иш ёки ўқиш жойидан тавсиянома.

г) Ижро дастуридаги ғазалларнинг тўлиқ матни.

Танлов учта босқичдан — биринчи — сараловчи, иккинчи ва якуний босқичдан иборат бўлади.

Тавсия этилган ҳар бир асар саҳнада бевосита ёддан ижро этилади (фонограммасиз).

Иштирокчиларнинг танловда саҳнага чиқиш навбати «қуръа» ташлаш орқали аниқланади ва танлов охиригача унга қатъий риоя этилади.

Иккинчи босқичда 10 баҳоли имкониятдан 6 баҳодан юқори кўрсаттичга эга бўлган иштирокчилар қатнашадилар. Танловнинг якуний босқичига олдинги икки босқичда кўп баҳо тўплаган иштирокчилар ўтадилар.

Ғолиблар учинчи босқичдан сўнг муҳокама этилади ва очиқ овоз бериш йўли билан аниқланади.

К. Отаниёзов номидаги Республика хонандалар танлови ғолибларига қуйидаги соврин ва мукофотлар топширилади:

1-ўрин — 50 минг сўм пул мукофоти, 1-даражали диплом ва нишон.

2-ўрин — 40 минг сўм пул мукофоти, 2-даражали диплом ва нишон.

3-ўрин — 30 минг сўм пул мукофоти, 3-даражали диплом ва нишон.

Танлов қатнашчиларининг йўл харажатлари уларни тавсия этган ташкилотлар ҳисобидан қопланади.

ТАНЛОВ ДАСТУРИ

1-босқич

Комилжон Отаниёзов ижодига мансуб қуйидаги асарлардан бири ижро этилади: «Айрилмасин нигоридан», «На тилар мандан», «Бўлибдур», «Айлаб келинг», «Доғман», «Кўринг», «Нетай», «Салламно», «Саётхон», «Лазги».

2-босқич

Қуйидаги асарлардан бири ижро этилади: «Сувора-1», «Сувора-6», «Феруз-1», «Феруз-2», «Ўлтурғуси», «Мустаҳзод», «Ўртади», «Сафи сувора».

3-босқич

Хоразм мақомларидан бири ижро этилади: «Дугоҳ», «Чоргоҳ», «Талқини наво», «Сегоҳ», «Бузрук талқини», «Фарёд», «Насри ажам», «Чапандози сувора», «Насруллои».

Иштирокчилар дастурларига анъанавий услубда ижро этиладиган ўз шахсий асарларини ҳам киритишлари мумкин.

Ташкилий қўмита

БАҲОРИЙ ТУЙҒУЛАР

Бу йилги Наврўз республикамиз рассомлари учун қутлуғ келди. Президентимиз Фармони билан Ўзбекистон Бадиий академиясининг ташкил топиши ижодкорларнинг ғайратига ғайрат қўшди. Уларнинг жиддий ишга киришганликлари ўтказилаётган кўргазмаларда ҳам ўз аксини топмоқда.

Айни Наврўз арафаси — 20 март куни Ўзбекистон Бадиий академиясининг Марказий Кўргазмалар залида очилган навбатдаги «Наврўз-97» кўргазмаси фикримиз далилидир.

Байрамона руҳдаги бу кўргазмада кўплаб рангтасвир асарлари намойиш этилмоқда. Суратларни томоша қилар эканмиз, рассомларимизнинг жўшқин ижод қучоғида эканликларини дилдан ҳис этдик. Кўргазмада Э. Машарипов, С. Раҳметов, М. Тошмуродов, З. Фахриддинов, Б. Маҳмудов, Ю. Чернишов, И. Васильева, О. Қозоқов ва бошқа рассомлар ўз ишлари билан иштирок этмоқдалар. Биз асарларнинг айримларига тўхталар эканмиз, мақсадимиз, биринчидан, мавзуга эътиборни қаратиш бўлса, иккинчидан, улардаги тасвирий ифодавийлик ва ҳиссий моҳият ўзвийлиги масаласини баъзи асарлар таҳлилида кўрсатишга ҳаракат қилишдир. Бу ўринда ҳиссий моҳият атамасини ғоя ўрнида келтириб, буни рассом ҳиссиётидан келиб чиқувчи мақсад — мазмун маъносида олдик. Сабаби, рангтасвир асари мақсади олдиндан тайин бўлган ғоя маҳсули эмас, балки рассом ҳис-туйғусининг ифодачиси эканлигидадир.

Кўргазма зали тўридаги муъжаз ҳажмдаги асарлардан бири Э. Машарипов ижодига мансуб бўлиб, «Наврўз қўшиғи» деб номланган. Томошабинни енгил ҳиссиёт оғушига етакловчи бу суратнинг таъсир кучи унинг мақсадига мос ифода воситалари орқали яратилганлигидадир. Сурат кўкиш рангда, рассом бунда рангни хаёлот ифодачиси сифатида кўрсатади. Дошқозондаги сумалак атрофида йиғилиб ўтирган аёллар шакллари асарнинг яхлит кўринишидан алоҳида ажратиб тасвирланмайди. Бу сурат ҳаётни хаёлот дунёси орқали кўриш билан яхлит руҳий ҳолат ташкил этишга қаратилган.

З. Фахриддинов асарларида ҳис-туйғулар тиниқ чизгиларда ўз аксини топади. Шундай асарлардан бири «Висол» деб номланган. Асарнинг ютуғи шундаки, унга изоҳ ёки номнинг ҳожати йўқ. Қишлоқлик йигит ва қизнинг севгиси баҳор фаслининг мафтункор гўзаллиги билан уйғунлаштириб юборилган.

Иккинчи қаватга чиқаверишда М. Мансуровнинг «Куй» деб номланган асарига кўзингиз тушади. Ғижжак таронаси ушбу асар ифодавийлигининг ечими бўлиб хизмат қилган десак, муболаға бўлмас. Унда ўзи чалаётган куйга маст инсон қиёфаси жуда гўзал тасвирланган.

Б. Маҳмудов кейинги пайтларда ўз ҳис-туйғусининг ҳосиласини тасвирий «оғирлик» ифодаси билан такомиллаштириб бормоқда. Бундай ҳислар унинг «Уйғониш» номли асарида мужассам бўлган. Водий тоғу қирлари акс эттан бу суратларда бўғиқ-тўқ совуқ ранглар устиворлик қилади ва бу бадиий яхлитликни таъминлайди. Айнан шу нарса «ифодавий оғирлик» ҳиссини уйғотади.

Кўргазмага ташриф буюрган томошабинлар шубҳасиз яна бир карра баҳор фаслининг эзгу ҳисларига ошно бўлишлари мумкин. Инсонда эзгу ҳислар уйғотиш эса осон эмас. Кўргазмада иштирок этаётган рассомларимиз мана шундай мушкул ишнинг уддасидан чиқишга муваффақ бўлган эканлар, демак, биз улардан бундан буён ҳам янада юксак бадиий асарлар кутамиз.

Рустам ЭРМАТОВ

СУРАТЛАРДА: кўргазмага қўйилган асарлардан намуналар.

БИРИНЧИ МИЛЛИЙ ТЕАТР

Боши бешинчи бетда

Тиятр саҳнасига чиқиб, юзига ун суртиб, бир масхарабоз шаклига кирган зотлар гўёки табиби ҳозиқ мисолиндадурлар. Бунлар аччиқ рўмонларни ширин даволари ила халқға едирурлар ва аччиғ насиҳатларини сучуқ сўзлари ила халқға эшитдурурлар. Биз шу зотларға ва тиятрларға қандай кўз ила боқмоғимиз керак? Муни ўрганмак учун биз ўзимиздан бошқа мутараққий мамлакатларға боқайлик. Мисли устимизга ҳоким бўлуб турган русларға, туркларға, немисларға, французларға, яҳудийларға ва бошқаларға, кўб узоқ кетмайлук, энг яқин қўшниларимиз бўлғон татарларға ва Қафқаз мусулмонлариға. Бундин ўттиз йил муқаддам мусулмонлардин энг аввал чиқиб тиятр китобларини ёзған ва юзига ун суртиб, тиятр саҳнасиға чиқиб, шаҳид Мирза Фатҳали Охундов жанобларига халқ қандай кўз ила қаради? Марҳум Охундов халқининг нуқсонини кўрсатган, миллат тараққийсиға ва мамлакат ободлигига хизмат қилган, исми ҳар ерда ҳақорат ила зикр қилинурди ва ўзидин ҳар ким нафрат қилурди. Лекин ўттиз йил ўтгандин сўнгра марҳум Охундов жанобларининг чеккан машаққат ва тортган заҳматларини миллат ўйлаб тақдир қилиб, онинг хотираси ва руҳининг шодлиғи учун улуғ бир юбелей, яъни дуо мажлиси ясадиларки, ҳозирга қадар бундай улуғ мажлис мусулмонлардан ҳеч бир киши учун ясалғони йўқдур. Марҳум Охундов тутган йўлнинг улуғ фойдалари ҳозирда кўринмакда бошлади. Қафқазиянинг ҳар бир ерида жамияти хайриялар очулуб, аларнинг тиятру шўъбалари ташкил топди, буларнинг энг машҳурлари Бокуда «Нажот жамъияти»дурки, бу жамъият тиятр воситасила Қафқаз халқининг ахлоқини хийла ислоҳ қилди, ғафлатдин уйғотдирди, тараққий ва маорифға ҳавасларин ортдирди. Ҳозирда тиятр воситасила ҳар йил мингларча ақча жамъ қилур. Юзларча мусулмон фақир ва ожизларға ёрдам берур. Қўлидан келгунча миллатнинг номус ва обрўсини ҳифз қилур ва шаҳарнинг атрофида бўлғон қишлоқларда ўттузға яқин мактаблар очуб, ислом болаларини тарбия ва таълим қилур. Юзларча миллат болаларини тарбия қилиб ўқутуб, ҳақиқий миллат ва ватан ходимлари этиб майдонға чиқарур.

Модомики, бизим энг яқин қўшниларимиз ва ватандошларимиз ва диндошларимиз бўлғон татарлар ва Қафқаз мусулмонлари бу тариқа тараққий ва тамаддунга қадам қўйдилар. Ва ёлғиз тиятр воситасила ўз миллат ва ватанларина бунча хизматлар кўрсатдилар. Биз туркистонликлар на учун онлардин ибрат олмаймиз? На учун ўз тилимизда тиятрлар ясаб, орамизда бўлғон бузуқ одатларни йўқ қилмоқға ҳаракат қилмаймиз? На учун Туркистонда биргина бўлғон жамъиятимизни ва фақирликдин инқирозга юз тутган мактаб ва маорифимизни(нг) ободлиғиға саъй-қўшиш қилмаймиз?

Бизим Туркистон мамлакати туфроғ, сув ва ҳаво жиҳатидин энг бой мамлакатлардин бўла туруб на учун ўзумиз бундан фойдалана олмаймиз?

Мана, кет-бакет етган бундай саволларға жавоб бермак учун нодонлиқ ва оламдин хабарсизлиқ, демакдин бошқа чора йўқдур. Бу нодонлиқ ва дунёдин хабарсизлиқ балосидин қутулмак учун энг аввал орамизда ҳукм сурган бузуқ одатларнинг бузуқлиғини билмак ва ўрганмак керакдур. Бас, бизга бу билдирувчи ва ўргатувчи ёлғиз тиятр саҳнасидур. Сония онларни тарк қилмак керакдурки, они тарк қилдирувчи яна жамият ва тиятр воситасила очилган мактаб ва мадрасаларимиздур. Шул сабабли ҳимматли ёшларимиздан ва ҳимматли бойларимиздан бу тиятрларға фақат ўюн ва масхарабозлик кўзила боқмасдан, миллат ва ахлоқ жиҳатидин энг ибратлар бир манзара ва улуғлар учун очиғон фойдали бир мактаб назари ила боқмоқларини ожизона арз ва истирҳом қилурман.

Газетда жой танглик қилғон сабабли тиятр ўюнини(нг) мазмунини келар нўмир газетимизда ёзармиз.

Мунавварҳон Қори АБДУРАШИДХОНОВ
«Туркистон вилоятининг газети», 1914 йил, 17-сон.
Сўзбоши муаллифи ва нашрга тайёрловчи Улуғбек ДОЛИМОВ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқали театри жамоаси Ўзбекистон халқ артисти

Турсунхон ЖАЪФАРОВА

вафоти муносабати билан марҳуманинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1997 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91

* * *

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0204. Ҳажми — 3 босма табоқ Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593.